

Mediterrane migranten

De overspannen situatie op de arbeidsmarkt van vele landen in West-Europa heeft al gedurende een aantal jaren ertoe geleid, dat voor een belangrijk gedeelte in de tekorten moest worden voorzien door het aantrekken van buitenlandse arbeidskrachten. Loonverschillen van enige betekenis leveren meestal nog wel een zekere ontspanning op door het weglokken van arbeiders uit de grensstreken en het aantrekkelijk maken van het dagelijkse of wekelijkse pendelen, door het geven van reistijd- en andere verzachtende premies.

Zo gauw dit reservoir is uitgeput moet men de blik verder Europawaarts richten en na de mogelijkheid tot toeristisch ontspannen aan de kusten van de Middellandse Zee, werd dit gebied snel ontdekt als een potentiële leverancier van de factor arbeid. Na Italië kwam al spoedig Spanje in zwang om arbeiders naar noordelijker gewesten uit te zenden en even later waren het Portugal, Grieken-

ken en Joegoslaven sluiten met 1.400 personen de rij van in totaal 11.000 man die uit deze gebieden door Nederland in 1963 werden aangetrokken.

Van de procentuele verdeling naar werkland neemt Zwitserland ongetwijfeld de merkwaardigste positie in: 37,5 pCt. van de Mediterrane migranten is in dit land ondergebracht. Hiervan vormen de Italianen de overgrote meerderheid, hetgeen gezien de afstand woonland-werkland niet zo heel verwonderlijk is.

Ter aanvulling van de gepubliceerde cijfers is in de laatste kolom van de tabel weergegeven het aandeel van het totaal van deze buitenlandse arbeiders per land uitgedrukt in een percentage van de in dat land werkzame beroepsbevolking in 1962. Hoewel het aantrekkelijk zou lijken deze totalen te betrekken op de in elk land werkzame mannelijke beroepsbevolking daar de meeste buitenlandse arbeidskrachten mannen zullen zijn, zou dit tot een niet geheel

Mediterrane arbeidskrachten, tijdelijke en permanente vestiging, in 1963 ($\times 1.000$)

uit:	Italië	Spanje	Portugal	Griekenland	Turkije	Joegoslavië	Totaal	Percentage	Totaal in pCt. van de werkzame beroepsbev. (1962)
Nederland	2,6	5,4	0,3	1,6	0,7	0,4	11,0	1,3	0,24
België	3,9	7,3	0,3	3,6	5,8	—	20,9	2,4	0,58
Frankrijk	21,1	144,9	27,1	—	—	2,0	195,1	22,7	0,99
West-Duitsland	134,9	51,7	0,2	58,0	27,9	19,4	292,1	34,0	1,14
Zwitserland	283,2	38,2	—	—	—	—	321,4	37,5	11,72
Ver. Koninkrijk	6,6	9,3	1,1	0,6	—	0,5	18,1	2,1	0,07
Totaal	452,3	256,8	29,0	63,8	34,4	22,3	858,6	100,0	
Percentage	52,7	29,9	3,4	7,4	4,0	2,6	100,0		

land en Turkije die in deze groep opgenomen konden worden. Joegoslavië als enig „gordijnland” valt in dit opzicht wat uit de toon, hoewel de Middellandse Zee ook voor dit land een grens vormt.

Het Internationaal Katholiek Migratie Comité heeft over 1963 door middel van enquêtes bij een aantal landen een cijfermatig inzicht kunnen krijgen van de migratiebeweging Zuid-Noord ¹⁾. Zoals uit de tabel blijkt is Italië de grootste bron van arbeidskrachten met ruim 50 pCt., vervolgens Spanje met 30 pCt. en de overige landen delen de resterende 20 pCt. op. Wat ons land betreft, krijgt men nu eens een indruk van het aantal Zuid-Europeanen dat hier werkzaam is, verdeeld naar land van herkomst. Spanje neemt globaal de helft voor zijn rekening, Italië ongeveer 25 pCt. en dan Griekenland met 15 pCt. Portugezen, Tur-

juiste vergelijkingsbasis leiden. Immers, in een land als bijv. Zwitserland zijn de aanzienlijk deel van de geïmporteerde arbeid in de horeca-sector werkzaam en juist hieronder zullen zich veel vrouwelijke krachten bevinden.

Nederland heeft t.o.v. de werkzame beroepsbevolking een bepaald laag percentage Zuid-Europese arbeiders opgenomen. Hoe zuidelijker men komt — uiteraard — hoe meer het „vreemde” aandeel toeneemt. De geïsoleerde positie van het Verenigd Koninkrijk en de strenge toelatingseisen voor vreemde arbeidskrachten zullen aan het zeer kleine percentage in de werkzame beroepsbevolking zeker niet vreemd zijn. Ten slotte Zwitserland waar meer dan $\frac{1}{9}$ van de beroepsbevolking uit Italianen en Spanjaarden bestaat: de toerist die deze zomer zijn vakantie in dit bergland heeft doorgebracht zal dit stellig ook wel opgevallen zijn.

¹⁾ Gepubliceerd in „Europese Gemeenschap”, oktober 1964.

Rotterdam.

A. E. VIS.

INHOUD

Mediterrane migranten, door A. E. Vis	Blz. 1095	Dodelijke consequentie?, door R. Fentener van Vlissingen, psychiater	Blz. 1105
De arbeidsschaarste als knelpunt voor 1965, door Drs. H. J. M. van Velthoven	1096	Ingezonden stuk:	
Het bestuursprobleem van de Amsterdamse agglomeratie, door Prof. Dr. G. Th. J. Delfgaauw	1100	Europese barometer op storm, door Drs. E. H. van der Beugel, met een naschrift van Dr. E. W. Meier	1107
Economische Zaken machtiger dan Wemelsfelder denkt?, door Drs. B. de Vries en Drs. C. A. M. Busch	1102	Boekbespreking:	
Invasie in onze „privacy”	1104	Traffic in Towns, bespr. door Drs. R. Bakker	1109
		Recente publikaties	1111
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	1112

De arbeidsschaarste als knelpunt voor 1965

De discussie rondom de inhoud van het vijfde halfjaarlijkse S.-E.R.-rapport en de vermoedelijke uitkomst van de tegenstelling tussen de werkgevers en kroonleden enerzijds en de werknemersleden anderzijds geven mij aanleiding tot het maken van een aantal kanttekeningen. Daarbij ligt het niet in mijn bedoeling het vraagstuk in zijn totaliteit te analyseren. Hier zal slechts met de vinger gewezen worden op een zekere mate van ondeugdelijkheid in de gebezigde argumenten pro en contra een „normale” loonsverhoging en op enkele problemen van praktische aard rondom de loonontwikkeling.

Het behoeft verduidelijking als allerwegen wordt gesteld dat Nederland met alle het ten dienste staande middelen moet streven naar herstel van het betalingsbalansevenwicht. Zowel van binnenuit als van buitenaf wordt er op onze volkshuishouding druk uitgeoefend om dit evenwicht voor het lopende en het komende jaar centraal te stellen. In volgorde van prioriteiten menen wij als de onmiddellijk daarop volgende doelstelling het stabiliseren van het prijsniveau te mogen beluisteren, terwijl er daarnaast een levendig verlangen bestaat naar rust op de arbeidsmarkt.

Wij stellen thans het meeste belang in het loonbeleid, dat — naast het prijsbeleid — als instrument bij uitstek wordt gebezigd om de zoëven genoemde doelstellingen te verwezenlijken. Van andere instrumenten zoals de gebruikelijke monetaire en fiscale maatregelen, die naast het hanteren van loonpolitieke maatregelen hun secundaire bijdragen tot evenwichtsherstel kunnen leveren, zal hier worden afgezien. Het vraagstuk dat ons in concreto bezig houdt, luidt dan: is de situatie waarin wij thans in Nederland verkeren wel zodanig, dat een loonbeheersing, en rekening houdend met een tamelijk stringent prijsbeleid, als het geschiktste middel kan worden aangemerkt om het gewenste externe evenwicht te bereiken, alsmede de stabilisering van het prijsniveau en de noodzakelijke rust op de arbeidsmarkt.

Nu wij het vraagstuk in deze vorm gegoten hebben dienen wij allereerst een inzicht te verwerven in de huidige situatie. Daarvoor is het dienstig de gebeurtenissen terzake van 1963 in het kort te recapitulieren. Het inmiddels als structureel te erkennen probleem van de arbeidsschaarste kreeg in de maanden juli en augustus van dat jaar een explosief karakter in die zin, dat buiten-rechtelijke toestanden op het loongebied de geordende ontwikkeling dreigden te overspoelen. De lonen stegen in verschillende bedrijfstakken in veel plaatsen in ons land ver boven hetgeen wettelijk toelaatbaar was.

Het uit sociaal oogpunt ongewenste en onaantvaardbare verschijnsel der koppelbazen nam schrikbarend toe. De maatschappelijke sociaal-economische ordening werd daarmee in niet geringe mate gefrustreerd. Dat is ook in brede kringen erkend, getuige de maatregelen die door het georganiseerde bedrijfsleven, met name in de metaalindustrie, zijn genomen om aan deze toestand een einde te maken¹⁾. Dat de vakbeweging in niet geringe mate met deze maatregelen werd geholpen, omdat zij haar aantrekkingskracht voor de

werknemers aan het verliezen was, zal zeker een kern van waarheid bevatten. Maar behalve de vakbeweging was het gehele georganiseerde bedrijfsleven toch ongetwijfeld gebaat bij een intoming van de ongeordende loonstijgingen.

Dezelfde spanningen en ongeregelheden in de loonsfeer werden de directe aanleiding tot wat wij nu kennen als „de loonexplosie” van 1964. De werknemersorganisaties meenden met deze forse loonstijging te zullen bereiken:

- de nodige ontspanning op de arbeidsmarkt;
- een aanpassing aan het Europese loonpeil en
- een reële verbetering van de lonen.

Van verschillende zijden is direct gewaarschuwd tegen de opvatting, dat een dergelijke loonoperatie tot ontspanning op de arbeidsmarkt zou leiden. Als er sprake zou zijn van een ontspanning dan zou deze eerst aan het eind van 1964 en in 1965 licht merkbaar worden.

Staat ons te bezien welke gevolgen de loonoperatie tot nu toe heeft gehad en welke haar indirecte consequenties zijn voor de loonontwikkeling in 1965. Het lijkt mij aantrekkelijk om dit te doen mede aan de hand van de zojuist genoemde overwegingen van werknemerszijde. Daarbij werken wij van het laatste naar het eerste argument en beginnen dus met de reële loonstijging.

1. Het Centraal Planbureau rekent ons voor, dat de loonkosten in 1964 met ongeveer 15 pCt. en de kosten van levensonderhoud met 6 pCt. zullen stijgen²⁾. Uit deze cijfers zou men dus kunnen concluderen, dat een reële verbetering van de lonen werd bereikt. Zonder dit laatste in twijfel te trekken, wil het mij toch voorkomen, dat de reële vooruitgang niet in die mate heeft plaats gevonden als wel werd verwacht. Immers, de besteedbare inkomens — en daar gaat het toch goeddeels om — vertonen een veel geringere stijging dan bovengenoemde cijfers wellicht suggereren. Om de reële inkomensstijging *benaderend* te bepalen, zullen we gebruik maken van de volumetoeneming van de consumptie. Het C.P.B. schat deze toeneming voor 1964, rekening houdend met de prijsstijging, op 6 pCt. Omdat de toename van de beroepsbevolking in 1964 1,5 pCt. bedraagt en deze niet in de vergelijking met het voorafgaande jaar meegeteld mag worden, aangezien zij dit jaar voor het eerst een besteedbaar inkomen geniet, resteert een stijging van de reële inkomens met 4,5 pCt.³⁾ De vraag rijst evenwel of ook op dit cijfer nog valt af te dingen, omdat het consumptiegoederenpakket, dat als basis dient voor de berekening van de kosten van levensonderhoud, niet is aangepast aan de werkelijke behoeftenbevrediging van het doorsnee gezin in 1964. Een reële stijging van de inko-

¹⁾ Door het tussentijds opnemen van een bepaling in de c.a.o. voor de metaalindustrie, die aan de werkgevers verbiedt werknemers aan te trekken door bemiddeling van koppelbazen.

²⁾ C.P.B.: „Macro-economische ramingen voor 1964 en 1965”.

³⁾ Inclusief de toeneming in de vrije beroepen. Deze onnauwkeurigheid durf ik mij te veroorloven omdat het een benaderende bepaling betreft.

mens met ca. 4 pCt. is dan het min of meer twijfelachtige resultaat van een loonkostenstijging van 15 pCt.

2. De aanpassing aan het Europese loonniveau wil ik liever laten voor wat het is. Ten dele sluit ik mij aan bij de opvatting van Prof. Schouten, dat niemand een overtuigend bewijs geleverd heeft van deze zgn. achterstand⁴⁾. Dat er evenwel verschillen in de reële lonen bestaan, ben ik geneigd te erkennen. De moeilijkheid schuilt echter in het feit, dat een bevredigende vergelijking van de reële lonen niet voorhanden is en voornamelijk ook niet op te stellen zal zijn. Daaraan valt eerst te denken als er een grote mate van harmonisatie heeft plaats gevonden in de arbeidsvoorwaarden, met name de secundaire arbeidsvoorwaarden en in de belastingstructuur.

3. Van de ontspanning op de arbeidsmarkt kan men zeggen, dat deze zich niet heeft gerealiseerd. De toename van het aantal arbeidsplaatsen als gevolg van gereedgekomen investeringen vertoont in 1964 geen achteruitgang en de daaraan ontleende werkgelegenheid dus evenmin. Dat is voor geen enkele ingewijde een verrassing. De in 1964 geëffectueerde investeringen zijn immers het gevolg van investeringsbeslissingen in een voorafgaande fase van de conjunctuur.

Overzien wij het totale — tot op heden controleerbare — resultaat van de loonschok 1964 in het licht van de drie argumenten, dan kan men concluderen, dat deze argumenten voornamelijk niet erg steekhoudend zijn geweest. En wat voor ons in deze conclusie de moeilijkst te verteren zaak vormt is wel de blijvende hoogspanning op de arbeidsmarkt, omdat dit naar onze mening een belangrijke, zo niet de belangrijkste oorzaak is van de huidige moeilijkheden. Daarmee zijn wij aan de feitelijke probleemstelling toegekomen, met name of de situatie van thans wel zodanig is dat een loonbeheersing in 1965 als het geschikte middel kan worden aangemerkt om tot het gewenste economisch evenwicht te geraken.

Om antwoord hierop te vinden is een nadere analyse van de huidige situatie geboden. Wij zullen daarbij proberen gelijktijdig de argumenten in te passen, die worden gebezigd om een loonbeheersing te verdedigen. De drie belangrijkste argumenten die wij menen te beluisteren zijn:

- a. de vrees voor een terugslag van de investeringen met een daaraan gekoppelde werkloosheid na 1965;
- b. de concurrentiepositie van Nederland, i.c. de dalende exportmogelijkheden;
- c. het inflatieverschijnsel, als integrerend element van de eerste twee argumenten.

Een wat vrijmoedige interpretatie van het eerstgenoemde argument zou ook kunnen luiden: hoe heeft het industriële bedrijfsleven de loonschok in het algemeen doorstaan? Is hij een te forse ingreep geweest, die het bedrijfsleven deed wankelen? Het is niet eenvoudig hierop een waarheidsgetrouw antwoord te geven. Gegevens met betrekking tot de bedrijfsresultaten zijn pas in geringe mate aanwezig. Voor definitieve gegevens zullen de bedrijfsresultaten van 1964 moeten worden afgewacht. Niettemin durf ik een enigszins positief geluid te laten horen.

Aanwijzingen voor deze positieve stellingname worden gevonden in de tussentijdse mededelingen van ver-

⁴⁾ Prof. Dr. D. B. J. Schouten: „Over onaardige economie gesproken” in „E.-S.B.” van 4 november 1964.

schillende grote ondernemingen aan hun aandeelhouders. Het beeld van deze mededelingen geeft niet de indruk van sterk achteruitlopende resultaten. Het industriële bedrijfsleven vertoont, evenals in het verleden al vaak is gebeleden, een nogal grote souplesse.

Een tweede aanwijzing zou gevonden kunnen worden in de investeringen anno 1964, ware het niet dat de „time lag” tussen de investeringsbeslissing en de realisering ervan een belemmering in de beoordeling vormt. Dat verhindert mij niet nog even stil te staan bij wat ik zou willen aanduiden met het paradoxale gevolg van hoge looneisen. Het betreft dan met name een loonontwikkeling, die de macro-economische toename van de produktiviteit overtreft.

1. Hoge looneisen stimuleren de investeringen in tweeërlei zin:

- a. de produktiviteitsverhogende diepte-investeringen om de stijgende loonkosten zoveel mogelijk terug te verdienen (substitutie van arbeid door kapitaal) buiten de niet altijd aanwezige mogelijkheid tot prijsverhogingen;

- b. de produktie uitbreidende breedte-investeringen om zoveel mogelijk van de bestedingsverruiming mee te profiteren. Het stimulerende effect op de economische ontwikkeling is dus onmiskenbaar aanwezig.

2. Van hoge looneisen wordt steeds weer gevreesd, dat zij de investeringen zullen terugdringen in verband met de dalende bedrijfsresultaten, dat zij de werkgelegenheid in een later stadium zullen bedreigen en in het algemeen, dat zij de economische groei op deze wijze zullen belemmeren. Het remmend effect op de economische ontwikkeling lijkt al even onmiskenbaar aanwezig.

Welk van beide gevolgen zal optreden wordt sterk beïnvloed door andere factoren, zoals de kapitaalmarkt, de arbeidsmarkt, de benuttingsgraad van de produktiecapaciteit enz. De tendens om zich achter de tweede gevolgtrekking te scharen is — met uitzondering van de vakbeweging — overwegend. Niet geheel ten rechte, omdat deze groep sterke argumenten kan aanvoeren. In de situatie van meer dan volledige werkgelegenheid is het niet mogelijk de produktie op korte termijn zodanig op te voeren, dat aan de gestegen vraag kan worden voldaan. Deze richt zich dan voor een deel op het buitenlandse produkt en voor het andere deel op het in prijs stijgende eigen produkt en in totaal bezorgt zij ons tekorten op de betalingsbalans en een inflatoire ontwikkeling. Beide verschijnselen, de betalingsbalanstekorten en de inflatoire ontwikkeling en daarnaast nog de bedreiging van onze exportpositie, zouden dan een loonbeheersing rechtvaardigen. Maar voornamelijk wil ik daarbij het volgende aantekenen.

Dat de produktie op korte termijn geen passend antwoord heeft op de bestedingsverruiming houdt intussen niet in, dat het stimulerende effect van de hoge looneisen op de economische ontwikkeling, met name op een snelle vergroting van de productiecapaciteit, niet aanwezig zou zijn. De prijsstijgingen prikkelen de investeringsactiviteit, omdat het steeds voordelig is geld in goederen om te zetten, met name wanneer tussen het afstaan van geld en het terugkrijgen van goederen geruime tijd verloopt, zoals de investeringen⁵⁾. Niet helemaal duidelijk is of er geld, i.c. kapitaal voor deze

⁵⁾ Prof. Dr. F. Hartog: „Leven met kruipende inflatie” in „Economie” van augustus 1964.

conversie aanwezig is. De grandioze overtekening van de recente obligatie-emissies stemt mij evenwel niet al te pessimistisch. Daarbij zij bovendien opgemerkt, dat de rentevoet van deze leningen van 6 tot ca. $5\frac{1}{4}$ pCt. is teruggelopen.

De economische activiteit blijft zich bewegen op hoog niveau en zal dat vermoedelijk nog geruime tijd blijven doen, ondanks de pessimistische voorspellingen die wij al enkele jaren aanhoren. Zij zal dit doen zolang de inflatoire tendenties aanwezig zijn en zolang er een — ondanks haar onbewijsbaarheid — verschil in de reële lonen bestaat met de ons omringende landen, waar de loonontwikkeling nagenoeg gelijke tred houdt met die in het eigen land.

Dat wij te duur zouden zijn geworden om concurrerend op de buitenlandse markt op te treden, toont men niet aan met een volumestijging van de export ter grootte van 13 pCt. van januari tot en met september 1964 t.o.v. dezelfde periode in 1963. Van nog groter betekenis dan de volumestijging van de export zijn de ontvangen buitenlandse orders in 1964, omdat daarbij de sterke loonkostenstijging haar invloed reeds voelbaar hebben gemaakt. Raadpleging van de conjunctuurtests van het C.B.S. tonen evenwel geen achteruitgang t.o.v. 1963 ⁶⁾.

In grafiek 1 kan worden afgelezen het percentage ondernemers, dat als zijn mening te kennen geeft, dat t.o.v. de vorige maand de orderontvangst uit het buitenland is toegenomen resp. afgenomen (100 — (toename + afname) = percentage ondernemers, dat meent dat de

orderontvangst uit het buitenland gelijk is gebleven).

In grafiek 2 geeft de stippellijn het saldo aan van het percentage ondernemers, dat een toename minus het percentage ondernemers, dat een afname van de orderontvangst uit het buitenland constateert. De ononderbroken lijn van grafiek 2 geeft het saldo aan van het percentage ondernemers, dat de totale orderontvangst groot vindt minus het percentage ondernemers, dat deze klein vindt. Vooral van dit laatste gegeven moet men zeggen, dat het meer kwalitatief dan kwantitatief van aard is. Dit verhindert mij evenwel niet om op grond van de gegevens uit de conjunctuurtests ten aanzien van de exportpositie en van de totale orderontvangsten een gematigd positieve stellingname te verdedigen. De voorlopige cijfers van de orderontvangsten uit het buitenland uitgedrukt in maanden werk — ongetwijfeld een meer kwantitatieve vingerwijzing — sterken mij nog in dit standpunt.

Niet de angst voor de toekomstige werkloosheid, noch de bezorgdheid om de export, maar de ontwaarding van het geld — een probleem van Europese omvang — zou dan nog pleiten voor matiging in de loonontwikkeling ⁷⁾. Maar kan men zulk een beroep doen

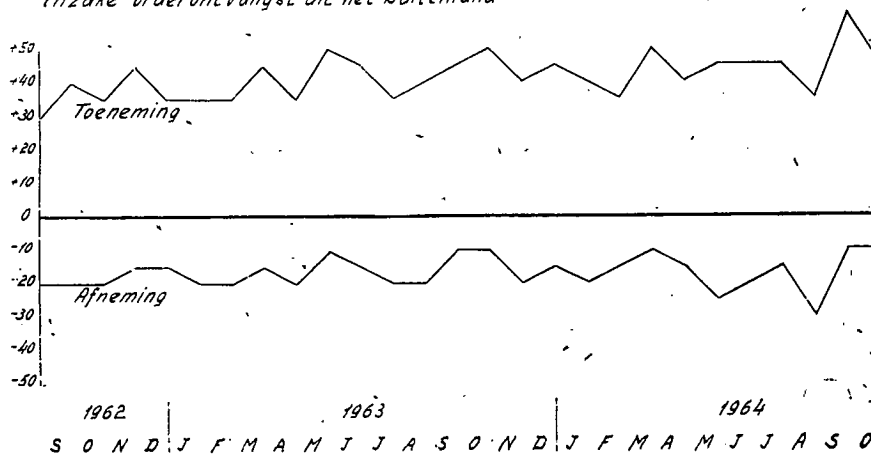
⁶⁾ De in de conjunctuurtest opgenomen branches vertegenwoordigen, gemeten naar de toegevoegde waarde, ca. 60 pCt. van de gehele industrie (excl. bouwnijverheid).

⁷⁾ Het straffe prijsbeleid dat Minister Andriessen voor het jaar 1965 heeft aangekondigd kan wel de autonome inflatie voor een belangrijk deel terugdringen maar niet de geïmporteerde inflatie.

GRAFIEK 1.

Conjunctuurtest Industrie van het C.B.S.

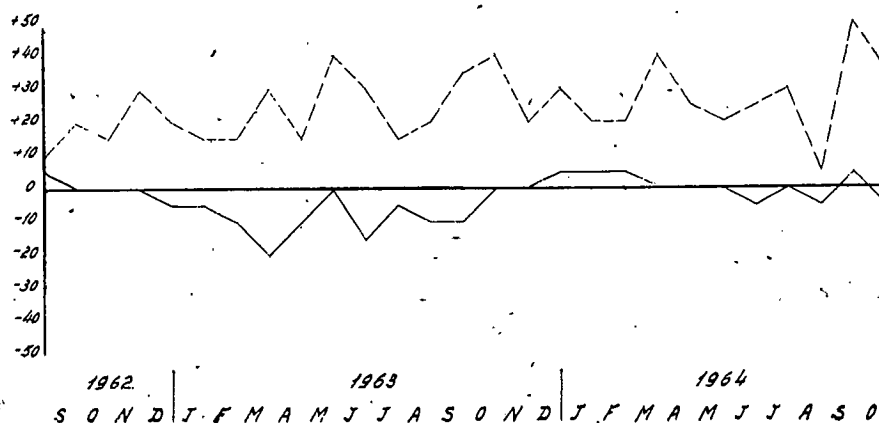
Ontwikkeling t.o.v. de voorgaande maand inzake orderontvangst uit het buitenland

GRAFIEK 2.

Conjunctuurtest Industrie van het C.B.S.

--- Saldo toename minus afname orderontvangst uit het buitenland
— Saldo groot minus klein beoordelingen totale orderontvangst

op de werknemersorganisaties zonder gelijktijdig, pres-
sie uit te oefenen op de bestedingen buiten de loon-
trekkenden, met name op de investeringsactiviteit? Zul-
len wij niet in de ban blijven van het tekort aan ar-
beidskrachten, als met te veel nadruk de loonontwikke-
ling wordt beheerst? De spanningen op de arbeids-
markt zijn — het zij nogmaals gezegd — naar mijn
overtuiging de belangrijkste oorzaak van de huidige on-
evenwichtigheid in onze economie.

Zolang de arbeidsmarkt zo krap blijft, zal elke pres-
sie om „normale” loonstijgingen te voorkomen naar al-
le waarschijnlijkheid ontaarden in:

1. een correctie achteraf welke alle eigenschappen
van een schokwerking of ontploffing heeft, omdat „de
toestand op de arbeidsmarkt blijkbaar een meer fun-
damentele kracht is, dan de institutionele regelingen”⁸⁾.

2. het betalen van buiten-wettelijke lonen, waarvan
de onwenselijkheid al eerder in dit artikel werd aan-
getoond;

3. arbeidsonrust, welke zeker niet ten goede komt
aan de noodzakelijke opvoering van de produktiviteit.

Daar wil ik nog aan toevoegen, dat het tekort aan
arbeidskrachten op zich al in meer dan één opzicht
niet bevorderlijk werkt met betrekking tot een gunstige
produktiviteitsontwikkeling, met name door het niet be-
nutten van aanwezige produktiecapaciteit, omdat de
werknemers ontbreken om de openstaande arbeids-
plaatsen op te vullen. Vervolgens zet de sociaal-psy-
chologische toestand van arbeidsschaarste de werkne-
mers niet aan tot het leveren van maximale prestaties.
Het zijn deze inzichten, die dwingend doen uitzien naar
een oplossing voor de structurele arbeidsschaarste. Het
beleid in de nabije toekomst zal daarop gericht moe-
ten zijn.

Meer concreet betekent dat voor 1965 o.a.:

1. Ten aanzien van de lonen: a. een „normale”
loonsverhoging of b. een gematigde loonsverhoging,
evenwel gekoppeld aan:

2. Een meer genuanceerd beleid inzake de investe-
ringen. Er zal gezocht moeten worden naar de moge-
lijkheid om de breedte-investeringen te lokaliseren en
af te remmen en de diepte-investeringen te stimuleren.
Indien een lokalisering van de breedte-investeringen,
zonder al te veel administratieve besommeringen, tot
de mogelijkheden behoort, zou ik niet willen aarzelen
tijdelijk

a. deze investeringen aan een negatieve investerings-
aftrek bloot te stellen, m.a.w. aan een belasting, te on-
derwerpen;

b. voor deze investeringen een kwalitatieve krediet-
controle in te stellen.

De realisering van dergelijke maatregelen moet ik
aan meer praktisch ingestelde economen overlaten.

3. Een aanvang maken met een Europees loonbeleid,
dat zijn uitgangspunt zou kunnen vinden in macro-
economische produktiviteitsgegevens. Dit uitgangspunt
behoeft beslist niet een ongedifferentieerde toepassing
in te houden. Dat hier, behalve voor de nationale over-
heden en de Europese instellingen, voor de vakbonden
een internationale taak is weggelegd behoeft geen na-
der betoog.

Maarsse.

Drs. H. J. M. VAN VELTHOVEN.

⁸⁾ Prof. Dr. F. Hartog: „Leven met kruipende inflatie” in
„Economie” van augustus 1964, blz. 513.

elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894' vormt

in feite een

complete

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Ver-
eenigd Bezit' een beleggings-
maatschappij is, die de ge-
zamenlijke inbreng van haar
aandeelhouders belegt in ruim
200 zorgvuldig geselecteerde
fondsen. Zodoende wordt een
belang verkregen bij tal van
bedrijfstakingen in binnen- en
buitenland. - Elk aandeel
'Vereenigd Bezit van 1894'
verschafft U een aantrekkelijk
rendement met beperking van
risico.

Alle banken en commissio-
nairs kunnen U inlichten.

N.V.

VEREENIGD

BEZIT

VAN 1894

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJ

Westersingel 84, Rotterdam

*De voordelen van aandelenbezit
met beperking van risico*

(I. M.)

Het bestuursprobleem van de Amsterdamse agglomeratie

Het moet als een gemeenplaats worden beschouwd, dat de bestuurlijke voorzieningen in overeenstemming dienen te zijn met de sociale en economische verhoudingen; alleen wanneer dat het geval is, kan krachtig en slagvaardig bestuur worden verwacht. Toch beantwoordt de gemeentelijke indeling van ons land allerm minst aan dit criterium; ook dat is in confesso. De economische ontwikkeling in ons land wordt door dit gebrek aan overeenstemming stellig gehinderd. De grote lijnen van het nationale economische beleid moeten veelal door de plaatselijke besturen worden geconcretiseerd in die zin, dat het de plaatselijke besturen zijn, die met de leiders der bedrijven onderhandelen over het beschikbaar stellen van terreinen, van woningen voor het personeel, van energie enz. Terwijl zich in het bedrijfsleven, mede onder invloed van de economische integratie in Europa, het proces van schaalvergroting krachtig aftekent, is er van dit proces in de gemeentelijke sfeer weinig te bespeuren. Herhaaldelijk moeten de gemeentebestuurders thans vaststellen dat hun de instrumenten voor een doeltreffend economisch beleid in onvoldoende mate ter beschikking staan; ondoelmatig begrensd of te benepen toegemeten gemeentelijk territorium vormt daarvan dikwijls de oorzaak. Het is nu eenmaal zo, of men het toejuicht of niet, dat de ontwikkeling van techniek en organisatiekunde zowel in het bestuur van de bedrijven als in het bestuur van de openbare lichamen de optimale grootte voortdurend naar boven verschuift. Het bedrijfsleven trekt hieruit de consequenties; in de sfeer van het openbaar bestuur wordt gearzeld. Toch zal aan het voortgaande proces van de ondernemings- en bedrijfsconcentratie een proces van gemeentelijke concentratie moeten beantwoorden, wil men niet vele onderhandelingsposities scheefftrekken en ondoelmatige beslissingen, in het veld vooral van de ruimtelijke ordening, uitlokken.

Het kan nauwelijks aan twijfel onderhevig zijn, dat de economische ontwikkeling van ons land zou zijn gediend door het bestaan van veel minder, en dus van grotere en sterkere, gemeenten. Nergens is deze problematiek actueler dan met betrekking tot de stedelijke agglomeraties in het westen van het land en op dit ogenblik met betrekking tot de Amsterdamse agglomeratie. In het volgende wordt het bestuursprobleem van de Amsterdamse agglomeratie tot uitgangspunt gekozen voor een beschouwing, welke algemene strekking ook op andere soortgelijke gevallen, met name op de Rotterdamse en Haagse agglomeraties, toepasselijk kan worden geacht.

Tussen de begrippen agglomeratie en conurbatie dient uiteraard scherp te worden onderscheiden. De stedelijke agglomeratie wordt gekenmerkt door een samenhangende bebouwing die zich bij de bestaande bestuurlijke indeling over het territorium van verschillende gemeenten uitstrekt en die ontstaan is, en ook verder groeit, uit kracht van het economisch en sociaal ontwikkelingsproces in de centrumstad. De agglomeratie vormt niet slechts een sociaal-economische maar tevens een bouwkundige eenheid; zij heeft, om het met een enigszins ouderwets-klinkende uitdrukking te zeggen, een samenhangend stratennet. In dit opzicht onderscheidt zij zich van de conurbatie. Onder een conur-

batie wordt een groep van steden verstaan, of een groep van stedelijke agglomeraties, die zich groepeeren om een grote centrumstad, waar in economisch, in sociaal en in cultureel opzicht duidelijk centrale functies voor het gehele gebied vervuld worden; een ander woord voor conurbatie is stadsgewest. Amsterdam is de centrale stad van de Noordzeekanaal-conurbatie, waartoe bijv. de Haarlemse en de Zaanse agglomeraties behoren. In het volgende zal niet over de bestuurlijke problemen van de conurbaties worden gesproken maar alleen over die van de agglomeraties.

Efficiënt bestuur van een stedelijke agglomeratie kan niets anders betekenen dan het behandelen van de agglomeratie als een bestuurlijke eenheid. Velen zullen efficiency niet de enige norm achten voor de organisatie van het plaatselijk bestuur; zij zullen bereid zijn een zeker gemis aan efficiency op de koop toe te nemen in de overweging, dat de afstand tussen bestuur en bestuurders minder groot is in een agglomeratie, waarin de uit oude tijden daterende gemeentegrenzen gehandhaafd blijven ook nadat de oorspronkelijke dorpsgemeenschap verdrongen is door nieuwe, naar hun aard geheel stedelijke, bevolkingsgroepen. Hier ligt de wortel van de theorie der zgn. „sterke randgemeente”. Uit het gezegde blijkt reeds de voosheid van deze theorie. De uitdrukking „sterke randgemeente” vormt een contradictio in adjecto. Een gemeente kan slechts sterk zijn wanneer zij de plaatselijke eenheid der gemeenteleden belichaamt in een dubbel aspect: als bewoner en als beroepsbeoefenaar. Een sterke gemeente moet de beschikking hebben over de instrumenten om de belangen van de gemeentenaren te behartigen, zowel in hun kwaliteit van bewoners als met betrekking tot het bedrijfsleven, waarin die bewoners hun inkomen verwerven. Wanneer een gemeente vrijwel uitsluitend bedrijfsareaal omvat terwijl de woonwijken voor de werkers in die bedrijven in een aangrenzende gemeente gelegen zijn, dient men van twee complementaire gemeenten te spreken en een onverwilde vereniging van de twee lijkt geboden. Alleen door zulk een vereniging wordt in de sfeer van het plaatselijk bestuur aan het vereiste van een democratische samenleving voldaan; de vereniging der twee gemeenten immers vormt de voorwaarde om de leden der woongemeente zeggenschap te geven over de ontwikkeling der bestaansbronnen, waarvan zij zelf afhankelijk zijn. Hoewel in het gezegde het vraagstuk op de spits werd gedreven door de ene gemeente uitsluitend als werkgemeente en de andere gemeente uitsluitend als woongemeente te beschouwen, liggen de betrekkingen tussen de onderscheidene gemeenten, die tezamen de stedelijke agglomeratie vormen, in wezen niet anders. Het is onjuist wanneer men ten aanzien van het vraagstuk van het bestuur der stedelijke agglomeratie een tegenstelling voorhanden ziet tussen bestuurlijke doelmatigheid en plaatselijke democratie; integendeel, of men het ene dan wel het andere criterium aanlegt, in beide gevallen geraakt men tot de conclusie der wenselijkheid van bestuurlijke eenheid.

Uit het voorgaande volgt, dat de door de Minister van Binnenlandse Zaken met betrekking tot de groei der Amsterdamse agglomeratie aanvankelijk voorgestel-

de oplossing, namelijk de vorming van een randgemeente Bijlmermeer, niet in overeenstemming kan worden geacht met de principiële grondslagen voor een bestuur, dat efficiënt en democratisch tegelijk moet zijn. De oplossing zou niet doeltreffend zijn geweest; want men onthoudt aan een grote stad een der voornaamste instrumenten voor haar sociaal en economisch beleid wanneer men haar niet in staat stelt om, eigen publiek- en privaatrechtelijke bevoegdheden daartoe gebruikend, grond in exploitatie te nemen en uit te geven voor bewoning en voor bedrijf. De oplossing zou niet democratisch geweest zijn, want 50.000 of meer Amsterdammers zouden uit hun eigen stad worden verbannen en het recht om mede te spreken over de verdere ontplooiing van die stad zou hun worden ontnomen. Het tweede voorstel van de Minister, dat hij aankondigde in een brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer op 13 november jl. brengt weinig verbetering; wel wordt volgens dit voorstel aan Amsterdam de Bijlmermeer ter bebouwing toegevoegd maar reeds thans zou moeten worden bepaald, dat in 1974 het bedoelde gebied aan de kleine gemeente Diemen zou worden toegevoegd. Dit tweede deel van het nieuwe voorstel van de Minister van Binnenlandse Zaken moet voorbarig worden geacht zolang niet vaststaat, hoe het bestuur van de gehele Amsterdamse agglomeratie moet worden geregeld.

Te dien aanzien zou het rationeel zijn ervan uit te gaan, dat voor bepaalde objecten van bestuurszorg een centrale behandeling de voorkeur verdient, terwijl voor andere onderwerpen met een gedecentraliseerde behartiging kan worden volstaan. Nader onderzoek zou moeten leren, welke taken van het plaatselijk bestuur in de eerste en welke in de tweede categorie zouden dienen te worden ondergebracht. Op het eerste gezicht zou men geneigd zijn aan te nemen, dat het agglomeratiebestuur zich zou moeten uitstrekken over zaken van: planologie (althans voor zover het de vaststelling van de hoofdlijnen betreft), openbaar vervoer, openbare nutsbedrijven, grondpolitiek, havenaanleg en havenexploitatie, acquisitie en voorlichting ten behoeve van bedrijven en toerisme, wetenschappelijk onderwijs, alsmede instellingen voor kunstbeoefening. Voor wijksgewijs bestuur zouden taken in aanmerking komen op het gebied van lager onderwijs, amateuristische beoefening van kunst en sport, sociale bijstand, ziekenhuizen, bejaardenverzorging en in het algemeen alle zaken, die rechtstreeks het dagelijkse, gewone leven der gemeentenaren betreffen.

Een agglomeratie zou moeten bestaan uit een aantal, aan het inwonertal gemeten, min of meer gelijkwaardige, wijken. Met betrekking tot de Amsterdamse agglomeratie kan men zich bijv. voorstellen dat die in een dozijn wijken van elk ongeveer 100.000 inwoners zou worden gesplitst. Elke wijk krijgt zijn wijkburgemeester en wijkwethouders terwijl de wijkraad de plaats inneemt van de gemeenteraad doch met een taak, die beperkt blijft tot een reeks in de wet limitatief op te sommen functies; uiteraard wordt de wijkraad door de ingezetenen gekozen. Elke wijk krijgt zijn „wijkhuis” (de „mairie”); daar vindt men de bureaus van Bevolkingsregister en Burgerlijke Stand, van Sociale Zaken, van Militaire Zaken, alsmede voor alle takken van dienst, waaraan in verband met de taak van het wijkbestuur behoefte bestaat. Daar ook heeft de voor de wijk competente commissaris van politie zijn zetel. Een

(I. M.)

goed georganiseerde „mairie” is een belangrijk werktuig in dienst van het streven het bestuur zo dicht mogelijk bij de bestuurden te brengen; overigens zal het vooral van de activiteit der vrije verenigingen in de wijk afhangen, in hoeverre de wijksgewijze decentralisatie binnen de agglomeratie een krachtige maatschappelijke werkelijkheid zal worden.

Het agglomeratiebestuur bestaat uit een agglomeratieburgemeester, die voorzitter is van het college der burgemeesters van de afzonderlijke wijken en voorts uit agglomeratiewethouders en een agglomeratieraad. De taken van het agglomeratiebestuur strekken zich uit over de in de wet enuntiatief opgesomde onderwerpen. De agglomeratieraad zou door alle ingezetenen der agglomeratie rechtstreeks moeten worden gekozen. Te overwegen valt aan de samenstelling van de agglomeratieraad een districtenstelsel ten grondslag te leggen; elke wijk zou dan in de agglomeratieraad een aantal vertegenwoordigers krijgen dat afhangt van het inwonertal van de wijk. Men zou zich kunnen voorstellen, dat de raad voor de Amsterdamse agglomeratie uit 50 leden zou bestaan, verdeeld in 10 groepen van 5, die elk een bepaalde wijk vertegenwoordigen. Zulk een wijkstelsel voor het samenstellen van de agglomeratieraad zou erop neerkomen, dat elementen van centralisatie en van decentralisatie in het gehele agglomeratiebestuur evenwichtig tegen elkaar zouden zijn afgewogen. Uit de omstandigheid, dat zowel agglomeratiebestuur als wijkbestuur niet alleen het karakter krijgen van territoriale maar tevens van doelcorporaties, vloeit ook voort, dat het totale bestuursapparaat weinig gecompliceerd is en dat het niet voortdurend nodig zal zijn beslissingen over vele schijven te laten lopen hetgeen aan de slagvaardigheid van het bestuur afbreuk zou doen.

Het nemen van beslissingen terzake van het hier besproken probleem van bestuursorganisatie is urgent. Niemand kan daaraan twifelen die bekend is met de omvang van de problemen, die in de grote stedelijke agglomeraties om een oplossing vragen en vooral met het tempo, waarin deze problemen van dag tot dag toenemen. Zolang het agglomeratiebestuur geen adequate regeling in de Gemeentewet heeft gevonden, kan aan een voortschrijdende territoriale uitbreiding van de kerngemeente der agglomeratie niet worden ontkomen.

Economische Zaken machtiger dan Wemelsfelder denkt?

In „Elseviers Weekblad” van 5 september 1964 geeft Prof. Dr. J. Wemelsfelder onder de titel „Hoe machtig is Economische Zaken?” een „kritische analyse” van het prijsbeleid. Waar het, volgens Wemelsfelder, bij het prijsbeleid om draait, is, dat de inkomensverdeling niet ten gunste van de winsten en ten ongunste van de lonen wordt veranderd. Door immers de prijzen in de hand te houden worden de winsten in de hand gehouden, nieuwe looneisen blijven achterwege en de fameuze loon-prijsspiraal wordt vermeden.

Wemelsfelder tracht nu aan de hand van een „reken-sommetje” aan te tonen, dat het nuttig rendement van de prijsbeheersing uiterst gering is. Hij gaat er hierbij van uit, dat 40 à 60 pCt. van het bedrag aan aankopen van een doorsnee-huishouden betrekking heeft op goederen, waarvan de verhouding kosten/winst buiten het feitelijk machts-bereik van het ambtelijk apparaat valt. Hieronder vallen goederen als groenten, fruit en vis, waarvan de prijzen tot stand komen door de „ouderwetse” wetten van vraag en aanbod, artikelen als sjaals, dameshoeden en sieraden, waarvoor geen prijsvergelijking mogelijk is en artikelen, waar prijscontrole in theorie mogelijk maar in de praktijk niet effectief is (wanneer bijv. de frites niet dertig cent maar een kwartje mogen kosten, wordt er geen kop meer op de portie gegeven).

Laten we nu eens veronderstellen, aldus Wemelsfelder, dat de prijzenwetten worden afgeschaft en dat de onder-nemers in de sectoren, die thans door de prijzenwetten van het departement worden beïnvloed of beheerst, in grove hebzucht hun winstmarges zouden verhogen met het bij-zonder hoge bedrag van 10 pCt. Na enig berekenen blijkt nu, dat deze forse vergroting van de winstmarge met 10 pCt. slechts neerkomt op een prijsstijging van het gehele con-sumptiegoederenpakket van 9 per mille.

Het gebrek van deze kritische analyse van het prijsbe-leid is naar onze mening, dat het niet kritisch genoeg is t.o.v. het eigen betoog. Ook al ziet men af van de loon-prijsspiraal, dan nog heeft elke opwaartse beweging van het algemeen prijsniveau, veroorzaakt door een vergroting van de winstmarges, nadelige gevolgen, met name voor de exportpositie en daarmee voor de betalingsbalans. Dit aspect

van de zaak heeft Wemelsfelder niet in zijn betoog verwerkt, hetgeen niet zo erg zou zijn wanneer inderdaad het vervolg van zijn analyse boven alle kritiek-verheven was. In dat geval zou het effect op de betalingsbalans van het afschaffen van het prijsbeleid te verwaarlozen zijn.

Dat dit naar onze mening niet het geval is vindt zijn oorzaak in het feit, dat hij de volkshuishouding verdeeld heeft in twee sectoren. In de ene sector zou het prijsbeleid wel van invloed zijn, in de andere niet. De interdependenties tussen beide sectoren komen niet voldoende tot hun recht, waardoor hij tot minder juiste conclusies komt.

Dit kunnen we aan de hand van een eenvoudig voor-beeld verduidelijken, waarbij wij ervan uitgaan dat de vakkbeweging er achteraf steeds in slaagt het werknemers-aandeel in het nationaal inkomen op te voeren tot het oorspronkelijke niveau. We delen de volkshuishouding daarbij in in twee produktiesectoren A en B en de daarbij behorende groepen loontrekkers en ondernemers. Op de sector B heeft het prijsbeleid wel vat, op de sector A daarentegen niet. Als uitgangspositie kiezen we de volgende situatie (zie situatie I).

Stel dat het tot dusver gevoerde prijsbeleid wordt afge-schaft. De ondernemers B vergroten nu in nog grovere hebzucht dan Wemelsfelder aanneemt hun winstmarges met bijna 11 pCt., waardoor hun inkomen tot f. 27,70 en de totale toegevoegde waarde van sector B tot f. 102,70 stijgt (zie situatie II).

Als gevolg van het uit hun grove hebzucht voortvloeiende prijsgedrag van de ondernemers B is het prijsniveau in ons voorbeeld, evenals bij Wemelsfelder, slechts met 9 pro mille gestegen. Dit percentage wordt door hem dan nog gebagatelliseerd door te wijzen op de besteding van de hogere winsten enz.

We zullen nu de analyse iets verder voortzetten en letten op de gevolgen van de loon-prijsspiraal, die in werking treedt. *De daling van het werknemersaandeel en de stijging van het prijsniveau zullen namelijk tot gevolg hebben, dat de vakkbeweging eisen gaat stellen. Door een algemene loon-ronde van 0,9 pCt. kunnen de oude verhoudingen weer hersteld worden.* We krijgen dan de volgende situatie (zie situatie III).

SITUATIE I.

Toegevoegde waarde, sector A	200
„ „ „ sector B	100
Nationaal geldinkomen	300
„ „ „ „	100 pCt.

Loontrekkers A	150	Ondernemers A	50
„ B	75	„ B	25
Werknemersaandeel	225	Ondernemersaandeel	75
„ „	75 pCt.	„ „	25 pCt.

SITUATIE II.

Toegevoegde waarde, sector A	200
„ „ „ sector B	102,70
Nationaal geldinkomen	302,70
„ „ „ „	100 pCt.
Nationaal reël inkomen	300

Loontrekkers A	150	Ondernemers A	50
„ B	75	„ B	27,70
Werknemersaandeel	225	Ondernemersaandeel	77,70
„ „	74,3 pCt.	„ „	25,7 pCt.

$$\text{Prijsstijging} = \frac{2,70}{300} = 0,009$$

SITUATIE III.

Toegevoegde waarde, sector A	200
„ „ „ sector B	102,70
Nationaal geldinkomen	302,70
„ „ „ „	100 pCt.

Loontrekkers A	151,35	Ondernemers A	48,65
„ B	75,675	„ B	27,025
Werknemersaandeel	227,025	Ondernemersaandeel	75,675
„ „	75 pCt.	„ „	25 pCt.

We zien nu, dat ook de ondernemers A in tweede instantie de invloed van het prijsgedrag van de ondernemers B gaan ondervinden: Zij zien hun kosten stijgen en hun winsten afnemen en zullen daarom ernstig in overweging nemen of niet ook zij hun prijzen moeten verhogen. Het prijsgedrag van de fabrikanten van dameschoeden, meubilair, sieraden en fritesverkopers van Wemelsfelder zal op iets langere termijn dan ook zeker beïnvloed worden door een eventuele afschaffing van het prijsbeleid.

De uiteindelijke invloed van het prijsbeleid strekt zich dus veel verder uit dan de door Wemelsfelder genoemde 40 à 60 pCt. van het bedrag aan aankopen van een doorsnee-huishouden. Door geen rekening te houden met de interdependenties in het systeem komt dit onvoldoende tot zijn recht. Dit betekent ook, dat de uitkomst van zijn rekensommetje geen enkele indicatie kan geven omtrent het feitelijke effect van het prijsbeleid. In feite stopt hij bij de door ons weergegeven situatie II.

Wat de kwaliteiten van dit rekensommetje zelf betreft nog het volgende. De gewichten, die bij de berekening van het prijsindexcijfer van de kosten van levensonderhoud aan de verschillende artikelgroepen worden toegekend, wekken de indruk, dat de schatting van Wemelsfelder, als zou het prijsbeleid op 40 à 60 pCt. daarvan niet rechtstreeks van invloed zijn, nogal aan de hoge kant is. Wanneer we erg toeschietelijk zijn kunnen we maximaal aan ca. 45 pCt. komen.

Echter zelfs indien deze schatting juist is zegt dat nog weinig. Immers, wanneer in het laatste stadium van de bedrijfskolom geen prijsbeheersing kan plaatsvinden, behoeft dit niet te betekenen, dat dit ook in een eerder stadium niet mogelijk is. Het mag dan al waar zijn, dat het moeilijk is voor schoenen prijsgedragsregels vast te stellen, dit betekent niet dat dat ook onmogelijk zou zijn voor de verschillende kwaliteiten van het daarin verwerkte leer.

Uit het voorgaande kunnen we reeds met een gerust geweten concluderen, dat de invloed van het prijsbeleid zich over een veel grotere sector uitstrekt dan Wemelsfelder denkt. Daarmee is evenwel nog niet alles gezegd. We blijven nog zitten met zijn opmerkingen over het verschijnsel van de uitwijkende koopkracht. „Wie voor twee kwartjes in plaats van voor een gulden op de Scheveningse pier mag, kan bijvoorbeeld van het geld, dat hij overhoudt een paling of jonge asperges eten”. „De prijsvorming van deze goederen is vrij en wanneer de vraag ernaar toeneemt stijgt de prijs”. „Het prijsbeleid is in dit voorbeeld zonder effect”.

Dit laatste geldt natuurlijk alleen, zoals Wemelsfelder ook toegeeft, indien 100 pCt. van de door prijsbeheersing overgehouden koopkracht uitwijkt naar sectoren met vrije en oncontroleerbare prijzen. Bovendien geldt het ook dan nog slechts indien het totale verhandelde goederenpakket constant blijft. Zouden er in het voorbeeld in totaal meer

asperges en palingen worden gegeten dan zou de reële consumptie en daarmee de welvaart stijgen. Slechts bij een volkomen inelastisch aanbod en een uitwijking van 100 pCt. zou het prijsbeleid volledig zonder effect blijven. Zou slechts 50 pCt. uitwijken, wat overeenkomt met een marginale spaarquote van 0,5, hetgeen Wemelsfelder erg hoog lijkt, dan zou de effectiviteit van het prijsbeleid tot de helft gereduceerd worden (bij een volkomen inelastisch aanbod).

Wat hiervan nu te zeggen? In de eerste plaats dienen we ons af te vragen welke mogelijkheden tot uitwijking er bestaan. Deze zouden wel eens geringer kunnen zijn en bovendien anders kunnen uitwerken dan Wemelsfelder suggereert.

Om te beginnen is in het voorgaande reeds aangetoond dat de sector, waarop het prijsbeleid van invloed is, groter is dan hij doet voorkomen.

Vervolgens is de vraag naar die goederen, waarbij de prijs door de „ouderwetse” wetten van vraag en aanbod op de veiling tot stand komt, zoals vis, groenten en aardappelen, vrij inelastisch t.o.v. het inkomen, hetgeen inhoudt dat de wens om in deze richtingen uit te wijken niet erg groot is. Voor zover dat wel geschiedt, behoeft het dan bovendien nog niet altijd tot overeenkomstige prijsstijgingen te leiden. Ook de op de veiling „doorgedraaide” hoeveelheid kan afnemen en de reële consumptie kan dienovereenkomstig stijgen.

Verder leert de ervaring, dat een steeds groter deel van de reële inkomensstijging wordt aangewend voor de aanschaf van duurzame gebruiksgoederen, waarvan de prijzen vrij stabiel blijven.

Met name in deze richting is dus een uitwijking van de koopkracht te verwachten. En aangezien de aanschaf van duurzame gebruiksgoederen aanleiding geeft tot de vorming van tijdelijke besparingen, moet zelfs van de „uitwijkende koopkracht” een toename van de totale besparingen worden verwacht. Het feit, dat uitbreiding van de productie van deze categorie goederen niet met toenemende kosten gepaard pleegt te gaan wettigt tevens de veronderstelling, dat deze vorm van uitwijken nauwelijks aanleiding geeft tot een opwaartse beweging van het prijsniveau.

Ten slotte blijft nog altijd de mogelijkheid open uit te wijken naar importgoederen. In dit geval lijkt de veronderstelling van een volkomen inelasticiteit van het aanbod nog minder gemotiveerd.

Al met al menen we dan ook te moeten concluderen, dat het machtsbereik van Economische Zaken inderdaad groter is dan Wemelsfelder denkt.

Eindhoven.
Geldrop.

Drs. B. DE VRIES.
Drs. C. A. M. BUSCH.

Prof. Wemelsfelder hoopt in het nummer van volgende week op bovenstaand artikel te antwoorden. Red.

(I. M.)

Beleg modern beleg in

InterUnie

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617. Den Haag

Invasie in onze „privacy”

Langzamerhand hebben we wel ervaren, dat elke materiële verbetering nog geen vooruitgang betekent. De moderne welvaartsstaat, die het gevolg is van hogere inkomens en nieuwe produkten die het leven veraangename, heeft ook vele nadelige aspecten. Een van deze is de toenemende inbreuk op het particuliere leven van de mens. De moderne verschrikking — dat is misschien nog niet eens te sterk uitgedrukt — blijkt heel duidelijk uit twee Amerikaanse boeken¹⁾ over dit onderwerp, die merkwaardigerwijze gelijktijdig verschenen. Het is moeilijk voor een van deze boeken voorkeur uit te spreken. Packard heeft zijn naam mee als een vlotte schrijver over populair sociologische onderwerpen. Brenton schrijft ook vlot maar heeft het voordeel dat hij als detective in het vak heeft gezeten. Beide schrijvers geven zeer veel informatie over het probleem van de inbreuk op onze „privacy”.

De welvarende maatschappij is nog niet een ideale maatschappij. Elk ogenblik wordt onze aandacht gevestigd op nieuwe artikelen in advertenties; in andere landen bovendien door radio en televisie. Deze artikelen knagen aan ons particuliere leven hetzij omdat ze ons trachten te verleiden tot aankoop, hetzij omdat zij gebruikt kunnen worden voor doeleinden, welke een directe inbreuk maken op het meest waardevolle bezit van de mens, zijn eigen leven. De middelen om dit doel te bereiken zijn gevarieerd en omvatten onder meer alle elektronische instrumenten welke op de moderne mens worden gericht. Dit beeld is ons reeds jaren geleden voorgehouden door Orwell in zijn roman „1984”. Hij voorspelde ons deze nachtmerrie onder de slogan „Big Brother is watching you” als het meest afgrijselijke symptoom van het verlies aan vrijheid. (De „Big Brother” is de staat, die door het installeren van apparaten in elke woning en kantoorruimte ons volledig kan laten gadeslaan). Reeds nu in 1964 is zijn voorspelling al voor een deel uitgekomen.

Natuurlijk beschrijven beide boeken de toestand in de Verenigde Staten. Een groot deel van de verschijnselen van inbreuk op ons particuliere leven bestaat echter ook reeds in ons land. Packard is zo vriendelijk Nederland te vermelden als een zeer bevolkt land waar, in zijn eigen woorden, tot zeer kort geleden de vrijheid van eigen leven grotelijks gerespecteerd werd²⁾. Vergeleken met Amerika is dit zeker het geval. Een van de meest markante verschillen die Packard niet noemt, is de omgang tussen mensen.

We vinden het vreemd dat een Amerikaan die ons nauwelijks kent, ons direct bij de voornaam noemt, terwijl we dit „recht” niet eens geven aan jarenlange kennissen. In dat opzicht zijn we wel eens wat te stijf. In elk geval valt het elke bezoeker aan Amerika op, dat er inderdaad in ons land meer „privacy” heerst. In vele Amerikaanse woningen bijv. valt men met de deur in huis. Op de kantoren is er door de open ruimten en open

deuren, zelfs van toppersoneel, minder „privacy” dan in ons land. Maar nu geeft zelfs de gesloten deur geen volledige „privacy” meer. Door open of verborgen televisie-apparaten controleert de directie in een niet genoemd aantal ondernemingen haar personeel. Luisterapparaten worden aan bureaus aangebracht om geheimen op te vangen en personeel te controleren.

Deze nieuwe apparaten worden niet alleen voor dit doel gebruikt. Televisie-apparaten bijv. worden ook aangewend voor het ontdekken van diefstallen, hetgeen vooral van belang is voor winkels. Elektronische apparaten worden dus mede gebruikt als verdediging tegen aanvallen van buiten, vooral in de vorm van spionage. Een goed voorbeeld van aanval en verdediging geeft Brenton, die een interessant geval vermeldt van het Technical Centre van General Motors, waar de automodellen voor jaren vooruit worden ontworpen en waar de gordijnen in de fabriek automatisch sluiten bij nadering van een vliegtuig. Een ander interessant geval is dat van een industriële spion, die zich voordeed als de directeur van een bureau voor werving van hoger personeel³⁾, op die wijze contact kreeg met hooggeplaatste emplyés in een industrieel bedrijf, die nog betere banen zoeken, zich lieten ondervragen over moderne marketing-methoden, waardoor de spion geheimen van de verkoop van die onderneming te weten kwam en deze verkocht aan de concurrerende onderneming.

De industriële spionage, hoe belangrijk ook, is echter niet te vergelijken met de inbreuken op ons particuliere leven. De industrie heeft middelen om zich te verdedigen, de particulier weliswaar ook, maar deze zijn zo kostbaar dat slechts weinigen daaraan kunnen denken. Steeds belangrijker wordt de inbreuk van het bedrijfsleven op ons persoonlijk leven. Bij sollicitaties gaat het bedrijfsleven meer en meer gebruik maken van „lie detectors”. Packard vermeldt gevallen waarin vragen gesteld worden, welke brutaal indringen in het eigen en innerlijk leven van de mens. Packard vermeldt eveneens de inhoud van vragenlijsten die op verschillende scholen aan kinderen ter invulling worden gegeven en waardoor de scholen inzicht krijgen in het particuliere leven van de ouders.

In de moderne maatschappij is meer over ons bekend dan we weten; nergens is dit zo sterk als in de Verenigde Staten. Het alom verbreide stelsel van kopen op krediet dwingt de Amerikaanse maatschappijen tot het verkrijgen van inlichtingen. Volgens Brenton zijn er dossiers over 42 miljoen Amerikanen. Deze inlichtingen worden vaak verkregen van bureaus. Dat dit niet altijd de beste bron is, is begrijpelijk. In dit stelsel van informatie afkomstig van bureaus, waarvan onze toekomst afhankelijk kan zijn, mogen we terecht zeggen: beter een goede buur dan een verre vriend.

Ook het verkrijgen van goede adressen is een vak geworden. De Amerikanen worden overstromd met brieven voor het afsluiten van verzekeringen, het kopen van land enz. Brenton verklaart hoe men aan de adressen

¹⁾ Myron Brenton: „The Privacy Invaders” en Vance Packard: „The Naked Society” (beide uitgegeven in New York in 1964).

²⁾ Op blz. 21 van de Nederlandse vertaling welke onder de titel „De naakte maatschappij” is verschenen (Uitgeverij H. J. Paris N.V., Amsterdam 1964, 303 blz., f. 9,50).

³⁾ Elke maand komen er in de Verenigde Staten 2 à 3.000 topfuncties vacant (zie het artikel: „The Most Wanted Men in Industry” in „Dunn's Review” van februari 1964). Werving van toppersoneel is daardoor in de Verenigde Staten reeds lang een apart beroep.

komt. Het selecteren, uitwisselen en verkopen van goede adressen is in de Verenigde Staten, waar men zo vaak van betrekking wisselt en verhuist, een groot bedrijf geworden. Er bestaat zelfs een catalogus, waaruit men een keuze kan doen van adressen voor 1.500 verschillende doeleinden.

Deze ongewenste invasie beperkt zich tot de brievenbus. Er is echter een veel ernstiger invasie, namelijk in onze huizen. We beseffen niet of onvoldoende, dat er een zichtbare en een onzichtbare invasie in onze „privacy” is. De zichtbare kunnen we weten, de onzichtbare is veel erger. Dat is het geval als we niet gewaarschuwd zijn dat er ergens, waar we denken alleen te zijn of niet gehoord te worden, televisie- en luisterapparaten zijn aangebracht. Brenton vertelt van luisterapparaten, aangebracht aan de onderkant van auto's, welke op een afstand gevolgd worden door een „opname”auto voor het afluisteren van gesprekken. Packard vertelt van grote flatgebouwen, waar verborgen televisies in liften en gangen zijn aangebracht om inbrekers enz. te kunnen ontdekken, maar waar de administrateur zich met zijn vrienden kan amuseren over alles wat er te zien is van mensen, die denken ongezien te zijn.

Daarom is ons huis niet langer ons kasteel. De muren

in de moderne huizen zijn allesbehalve dik. In feite zijn zij zo dun en gehorig, dat we de gesprekken van onze burens kunnen opvangen. Ook het geluid van buiten, niet alleen van de burens, is een inbreuk op ons eigen leven. We leven niet alleen in een gehorig, maar ook in een glazen huis. De moderne architectuur, althans in Amerika — zie de wolkenkrabbers in New York van de laatste 10 à 15 jaren —, illustreert dit ten volle. De invasie is al jarenlang in opmars. Niet alleen in de architectuur en in de mode, maar ook in de inbreuken op onze „privacy” zijn we op weg naar of reeds gearriveerd in de „naakte maatschappij” om de suggestieve titel van het boek van Packard te gebruiken.

De verdienste van beide boeken is dat zij ons bewust maken van de gevaren van de sluipende invasie in ons particuliere leven. Deze beide boeken zorgen ervoor dat een gewaarschuwd mens voor twee geldt. Het is echter niet voldoende. Hoe kunnen we ons verdedigen tegen deze nieuwe vijand? Wie en waar begint de tegenaanval? Moeten we ons bij deze moderne verschrikking die zeker nog in omvang zal toenemen neerleggen? Is het niet tijd het vraagstuk van de inbreuken op ons eigen leven van de juridische en morele kant diepgaand te onderzoeken?

v. d. V.

Dodelijke consequentie?

Aan de vruchten kent men de boom. Kan het simpele worden gezegd? Maar bomen worden veelal miskend, gerooid en verpulverd, en vruchten ziet men als uitgangspunt voor de jamindustrie en conserveringstechniek. Wie Rachel Carsons boek: „Silent spring”¹⁾ las, weet zeer wel — evenzeer als zij die het boek omzeilden omdat zij al genoeg te lezen hebben en detectieverhalen prefereren boven een confrontatie met menselijke waanzin — dat onder het mom van verantwoordelijkheid en produktieverbetering naar het schijnt alle gifstoffen ter wereld aanvaardbaar zijn, zo zij slechts resultaten bieden overeenkomstig de hoog gespannen verwachtingen. Wel nimmer is de omvang van de gifproductie op aarde zo groot geweest als heden ten dage. Sommigen zal dat feit iets te zeggen hebben, de meesten zullen het naarstig negeren.

Als toelichting voor de economisch georiënteerde lezers diene, dat Rachel Carson niet alleen professioneel bioloog was (zij overleed in het voorjaar 1964), maar een visie had welke haar deed ontstijgen aan de beperktheid van vakbelang en vakidealen. Zij was gedurende 16 jaren verbonden aan de staf van de „U.S. Fish and Wildlife Service”; haar boek „The sea around us” geeft een inzicht in samenhangen omtrent het levensfenomeen dat met het woordje „zee” wordt aangeduid, zoals men maar zelden zal tegenkomen. Door een geheel andere dimensie bepaald is haar „Silent spring”, daar in dit boek aan de orde wordt gesteld de klakkeloze wijze waarop de mensen in het algemeen — en „wij Amerikanen” in het bijzonder — menen alle middelen die ons gewenst voorkomen te kunnen gebruiken tegen alles wat ons voorkomt ongewenst te zijn. Ongewenst dan

¹⁾ Rachel Carson: „Silent spring”, Houghton Mifflin, Boston; Paperback edition Crest Books, New York. Onder de titel „Dode lente” verscheen een Nederlandse uitgave bij H. J. W. Becht's Uitgeversmaatschappij N.V., Amsterdam 1963, tweede druk, 272 blz., f. 8,90.

blijkt te zijn alles wat onze projecten doorkruist. Economische schade wordt gemeenlijk hoger opgenomen dan latente en/of cumulerende schade in de levensgewichten, óók door biologen. Het heeft immers lang geduurd eer aandacht werd geschonken aan de consequenties van de snel toenemende vervuiling van alle natuurlijke hulpbronnen!

Met inderdaad vooruitziende blik heeft Rachel Carson nationaal en internationaal gegevens verzameld omtrent de implicaties van de veelal gebruikte bestrijdingsmiddelen op alle biologische terreinen; middelen die gemeenlijk van een onbeschrijflijk sterke giftigheid zijn (zoals ons in Nederland onlangs weer bebleken is in Pernis, waar een klein incidentje in één der bedrijven verstrekkende en dodelijke gevolgen bleek te hebben). Het boek dat zij daarover samenstelde getuigt niet alleen van een grote kennis van zaken, maar boven dit alles uit spreekt het alarm: mensen, ge beseft niet wat ge doet in blinde bestrijdingswoede, angst en winzucht. Zij riep op tot bezinning. Daarmede bedoelde zij niet alleen een nadenken over de omvang van de gevaren, maar vooral over de aard van het leven, het leven waarmede de medici, de biologen en economen „omgaan” zonder te beseffen, zonder te willen weten hoezeer dit mogen omgaan ook betekent een medeverantwoordelijkheid aanvaarden voor dat leven.

De roekeloosheid en „Rücksichtslosigkeit”, waarmede een krasse uitbuiting en antropocentrie aan de kaak werd gesteld, leverde talrijke reacties op. De wetenschappelijke adviseurs van president Kennedy hebben zich terdege van de ernst en de kwaliteit van het boek — als S.O.S.! — overtuigd²⁾, maar evenzeer werd het hardnekkig en intens bestreden door hen die

²⁾ Het rapport van deze deskundigen: „Use of pesticides” verscheen in augustus 1964 in Nederlandse vertaling en is voor f. 0,50 verkrijgbaar bij de Plantenziektkundige Dienst te Wageningen.

vreesden dat hun doen en laten als onoirbaar aan de kaak zou worden gesteld, dat een belangrijke markt verloren dreigde te gaan enz. Schoon het geen gemakkelijke kost is — maar dat hoeft ook niet, want de gemakkelijke zaken menen wij veel te snel en te gemakkelijk te kunnen plaatsen (= to explain away!) — is het bijzonder helder en overzichtelijk. Daar het in wezen dezelfde kortzichtige ik-handhavingsspolitiek aan de kaak stelt die, in een heel ander levensterritoir, door Vance Packard werd beschreven in diverse van zijn boeken, zal het voor hen die zich werkelijk ernstig willen verdiepen in de mens, zoals hij zijn signatuur-van-wanhoop op de gang van zaken zet, een bijzonder waardevol boek zijn, dat moet voeren niet tot de oprichting van de bond van bestrijdersbestrijding, maar tot een inzicht in de aard van de mens en zijn verantwoordelijkheid voor eigen doen en laten.

Zoals de atoombom in de wereld der fysici en ver daarbuiten een „ontwaakt gij die slaapt” betekende, zo dit boek van Carson, dat elk onzer aangaat. Immers, wij zoeken het dodend vermogen maximaal op te voeren, schoon het elke lezer bekend kan zijn dat het begrip „overkill” zowel veelzeggend als symptomatisch is voor een op destructie gerichte mentaliteit. De tijd van de atoombom — in al zijn precieuzen vernuftigheid — is tevens de tijd van de antibiotica, beter gezegd, biociden. De hersenspoeling is: alleen al de vertrouwde die bij ons ontstaan is ten aanzien van een voortwoekerend gebruik van de gifstoffen in al hun gedaanten. Wij willen natuurlijk kanker bestrijden, maar wij willen doorgaan met roken. Wij willen vanzelfsprekend dat die ellendige hart- en vaatziekten op zullen houden ons in hun greep te hebben, maar wij zijn amper bereid ons iets ter harte te nemen. De waarheid is zo weinig gerieflijk, steunen wij, terwijl wij voor blijven gaan in de richting der onzaligheid. Wij willen gelukkig zijn, maar wij willen niet ophouden met liegen. Zelfbedrog is de eerste leugen. Er hoeft geen woord voor gesproken te worden; is dat even comfortabel! Het is dan een geluk dat de nood steeds groter wordt, steeds onontkoombaar, maar het is ongelooflijk te zien — aan anderen zowel als aan onszelf — welk een virtuositeit de mens heeft om het ene gat met het andere te stoppen. Reeds de befaamde kreet van een dictator: „Wir kapituleren nie” was bepaald door het besef van het onontkoombaar nabijkomend moment van ... „unconditional surrender”.

Gesteld voor de uiterste consequenties, worden wij tot bewustwording gevoerd omtrent onze afkomst en daarin omtrent de toekomst. Het is geen prettige opgave bij voortdurende te moeten ontmaskeren wat verhuuld en arglistig beoogd wordt. Het is geen genoeg het giftig spoor te moeten volgen, zoals het door de wereld loopt, dwars door instituten, tempels en universiteiten, concerns en huwelijken, naar het menselijk hart, naar de keuze die altijd weer gaat tussen de twee bomen: de Boom des levens en de Boom van de kennis van goed en kwaad.

Een van de bezigheden die men als interessant aanduidt, is het lezen hoe beroerd „anderen” het eraf brachten; veel van de lectuur der mensen bestaat uit levensverachting en -verkrachting, waarin dan de ongelooftwaardige maar begeerde schijn opduikt van erbuiten en erboven te staan. Zo kan men Carsons boek lezen en handenvrijvend vaststellen dat het bij ons allemaal heel wat minder krankzinnig toegaat. Zo kan men

ook Vance Packards boek „The naked society”³⁾ lezen en er een borrel bij drinken. Maar de vraag blijft: wat heeft het ons te zeggen. Afwerend handgebaren onthefte ons niet van een fundamentele verantwoordelijkheid. Verantwoordelijkheid is het woord dat door antwoord gedragen wordt. Het werkelijke antwoord is de responsie op het aangesproken worden. Wij worden aangesproken in de vraag: Adam waar zijt gij (Genesis 3, vers 9). Daarbij is ook ons stilzwijgen veelzeggend!

„The naked society” is te lezen als een verslag van een bezeten wereld. Het is een schier eindeloze herhaling van misselijk makende feiten, weezinwekkend van begin tot einde, zonder een obscene woord, zonder vlezige tonelen, niettemin striptease der begeerten! Het loeren door het sleutelgat is een niemendalletje vergelijken bij de superieure afluisterstechnieken waarover men beschikt, zonder zich te realiseren dat geldt: „Die Geister die ich rief die werde ich nun nicht los”. Want de mens die verkiest te loeren en spioneren, zal vanzelfsprekend stank voor dank ontvangen, ook als de produktie stijgt en de winst hand over hand toeneemt. Immers, vervulling is geen conjunctuurprodukt, maar een gesteldheid des harten. Het is „bon ton” geworden zoveel mogelijk te registreren, zowel in het bedrijfsleven als in de machtige staatsinstituten. De vreugden der diverse geheime diensten vóór en áchter de schermen van bamboe en ijzer behoeven hier niet te worden gemoreerd. Men ontkomt niet aan de redelijkheid van een betoog dat stelt: als wij weten waaraan wij toe zijn met onze mensen kunnen wij hen beter bedienen en beteugelen; het schijnt wel dat het gaat om de hoogste zedelijke goederen!

De test, het interview, de veiligheid, het landsbelang, het produktieprogramma, de marktanalyse, zijn het niet alle woorden die ons vertrouwd zijn? Welnu, we kunnen ons hart ophalen bij de tientallen en tientallen steunpilaren der democratie, grondvesters der welvaart in deze wereld die Vance Packard met akelige precisie en onweersprekelijke correctheid ten tonele voert, als wij hen laten verkondigen hoe educatief en wijs, hoe noodzakelijk en listig het loerbeleid werkt.

Vance Packard is natuurlijk een goede Amerikaan, zoals wij allen goede burgers willen zijn en blijven. Hij probeert dan ook zijn betoog aanvaardbaar te maken als bijdrage tot bewustwording voor Amerikanen, zich zodoende immuniserend tegen de alomtegenwoordige heksenjacht der Mc Carthy's die rondwaren, loerend op buit, dankbaar wanneer „verraders” gesignaleerd en gelynch kunnen worden. De onrust van het eigen hart, de moordende angst wordt niet opgeheven door anderen voor het vuurpeloton te slepen!

Als het advies gegeven wordt wat elkeen persoonlijk kan doen, dan is dat niet alleen om het boek ook een praktisch tintje te geven en daarmee in het land der „Do it yourself-ontdekkers” de verkoopbaarheid van zijn boek te verhogen, maar dan is dat in de allereerste plaats een weerspiegeling van het feit dat de nood bijster hoog gestegen is! Immers, wáár zijn wij beland als wij het advies krijgen een belangrijk gesprek te doen plaatsvinden vlak bij een hard spelende radio? Enthousiast commentarieert Mr. Packard: „Het menselijk oor

³⁾ In Nederlandse vertaling onder de titel „De naakte maatschappij” verschenen bij Uitgeverij H. J. Paris N.V., Amsterdam 1964, 303 blz., f. 9,50.

heeft gelukkig een reusachtig voordeel boven een elektronisch oor. Dit menselijk oor filtert automatisch achtergrondgeluiden uit, terwijl een microfoon dit niet kan. Gelukkig blijven er nog andere mogelijkheden over, nl. „alle belangrijke gesprekken te voeren in een kamer waar men dergelijke gesprekken het minst waarschijnlijk zou voeren, zoals in een kinderkamer of in een keuken”.

Te zoeken naar wetten die ons kunnen vrijwaren tegen inbreuk en inbraak, wetten die Big Brother aan banden leggen, is naïef en gebruikelijk. De angst voor het leven lost niet op door iedereen een microfoon te geven, noch ook door hem iedereen af te nemen. Buiten en boven de sfeer van het manipuleerbare moet zich een wezenlijke wijziging aan de mens voltrekken, dat is onvergelykelijk anders en meer dan het verwisselen van het uniform van een land voor dat der Verenigde Naties. Wij kunnen namelijk smokkelen, ook als wij in een groter en belangrijker organisatie onze tenten hebben opgeslagen; het is een mentaliteitskwestie, die men niet aflegt door belofte of eed.

En wat moet men denken van een advies als het volgende: „Als we ons recht op privacy willen handhaven, laten we dan niet bang meer zijn alleen te staan. Wij moeten er ons geen zorgen meer over maken of we misschien opvallen, of dat iemand zal vinden dat we uit de toon vallen”? Is het daarmee niet als met de psychiater die tegen zijn patiënt zou zeggen: „Meneer, laat U nu die waan varen dat Uw heil en zaligheid afhangt van Uw omzetcijfers”, doch daarmee allerminst raakt aan de grond van angst en verwarring, waardoor een mens verstrikt raakt noch aan de niet eindigende kwantiteiten, die het gebrek aan levenskwaliteit zoeken te verhullen zonder daarin ooit te slagen?

Zo moet men dit boek aandachtig lezen, hoewel het gemakkelijk geschreven werd en zich vlot laat lezen. Wij moeten juist die „kretten” decoderen die zo vanzelfsprekend schijnen en ons bij voortduring afvragen: wat heeft dit eigenlijk te betekenen, welke gesteldheid moet een mens hebben en koesteren als hij bij voortduring hunkert naar deze manipulaties. Men zal dan diep moeten graven en terecht komen bij angst en eenzaamheid. Onbevreesd zal men dan contact moeten zoeken met die letterlijk ontzettende fenomenen. Elk onzer moet het wagen hen te ontmoeten wil hij waarlijk mens worden en daarmee voldoen aan de in hem gelegde opgave, hem meegegeven bij de geboorte.

Wij kunnen niet anderen dit werk voor ons laten doen, wij kunnen ons niet verschanschen achter onervarenheid, tijdgebrek, geringe mogelijkheden. Want niet de boeken zijn bepalend noch de vrije uren, maar de bereidheid tot gaan. Wij behoeven een bereidheid zonder reserve, zonder dekkingspoging; vroeger of later, maar altijd te Zijner tijd, ervaren wij dan hetgeen Martin Buber aanduidde toen hij neerschreef: „Es ist in dieser Wüstenacht kein Weg zu zeigen, es ist zu helfen, mit bereiter Seele zu beharren, bis der Morgen dämert und ein Weg sichtbar wird, wo ihn niemand ahnte”.

Het is een waagstuk het oude los te laten, maar het is veeleer een waagstuk het rampzalige oude te blijven vasthouden daar alle tekenen erop wijzen — en volstrekt ondubbelzinnig zijn daarin! — dat de consequentie van onze aanvankelijk gemaakte en stug volgehouden keuze een volstreekte desolaatheid is. Stellig nog uit de grootste desolaatheid kan de mens opgeheven worden.

Maar als wij nu nog weigerachtig blijven om te herkennen dat de gekozen lijn een lijn van angst en tweedracht, van agressie en machtsstrijd is, wanneer zullen dan onze ogen opengaan? Packards emotionele, welwillend curatieve boek zou misbruikt worden wanneer het als ontspanningslektuur-voor-intellectuelen werd gelezen. Het bevat voldoende explosieven voor elk onzer, indien wij tenminste anders dan als cerebrale kevers lezen, doch ons erin begeven als levende, verwondbare mensen, die rechtstreeks betrokken zijn bij de ellende en ontwrichting welke gesignaleerd wordt en tevens geheel in het verlengde ligt van de zogeheten stormachtige ontwikkeling die in het oude Europa gaande is.

Ook de uitspraak „Wie wind zaait zal storm oogsten” houdt ten nauwste verband met het motto: aan de vruchten kent men de boom. Wee ons wanneer wij biologen willen belasten met de keuring der vruchten, want elk een die het heilige ernst is weet, met een weten dat niet in het brein verankerd ligt, welke vruchten de ware vruchten zijn. Dat giftige bessen ondanks alles dienstbaar kunnen blijken mag voor ons geen vrijbrief zijn het giftige voedsel van certificaten van echtheid te voorzien, niet voor de ander, evenmin voor onszelf. Telkens opnieuw blijkt dat het schijnbaar onmogelijke mogelijk wordt waar de mens het met hart en ziel tegemoet treedt. Zouden wij dan nog langer talmen? Het echech is reeds nu verzekerd, de toekomst ligt open; zullen wij dralen, talmen, aarzelen, ruggespraak houden, of gaan?

Rotterdam.

R. FENTENER VAN VLISSINGEN.

INGEZONDEN STUK

Europese barometer op storm

Gaarne maak ik enige kanttekeningen bij het artikel onder bovenstaande titel van Dr. E. W. Meier in „E.-S.B.” van 18 november jl.

In de eerste plaats over de opmerking van Dr. Meier, dat President De Gaulle gelijk heeft met zijn stelling, dat zonder politieke Europese eenheid het veto-recht niet kan worden uitgeoefend en zonder een eigen defensiekracht de Europese pijler fictief is. Hij laat daarop volgen, dat de politieke eensgezindheid thans primair is.

Ik zou hierover graag langer met Dr. Meier van gedachten wisselen, maar in dit korte bestek is dat helaas onmogelijk. Ik ontken de noodzaak en zelfs de wenselijkheid van een Europese defensie. Gezien de krachtsverhoudingen in de wereld is de defensie een Atlantische aangelegenheid en zou iedere poging tot het creëren van een Europese defensie een noodlottige verzwakking betekenen van de banden met het enige land, dat in staat is een effectieve en geloofwaardige militaire politiek te voeren, nl. de Verenigde Staten.

Het veel gehoorde argument, dat Europa door het beschikken over een eigen defensiestructuur de Verenigde Staten zou kunnen dwingen zijn machtsmiddelen in te zetten op een door de Europese landen gewenst moment, vormt naar mijn mening een dodelijk gevaar voor de houding van de Verenigde Staten t.a.v. Europa.

De politiek van de Verenigde Staten t.o.v. Europa is een geduldige politiek. Het enige middel om dat ge-

duld op te gebruiken is het middel van een Europese nucleaire chantage. Dr. Meier zegt, dat het nu om eensgezindheid gaat. Waarover en met wie?

Ik zou Dr. Meier willen vragen of hij een bewijs wil leveren voor het axioma, dat bijv. voor Nederland een nauwere affiniteit bestaat op buitenlands-politiek en militair terrein t.a.v. Italië en Duitsland, als t.a.v. de Verenigde Staten, Canada en Engeland.

Ik ontken die grotere affiniteit, maar bovendien ligt ons belang bij de militaire bescherming van de Verenigde Staten en een zo nauw mogelijke verbondenheid van de landen van het Atlantisch verdrag. Daarover behoren wij eensgezind te zijn met onze Natopartners.

De woorden van Dr. Meier, waarmee hij spreekt over de confrontatie van Johnson met De Gaulle, impliceren als het ware het bestaan van twee gelijke grootheden. Wanneer men naar de werkelijke machtsverhoudingen kijkt is niets minder waar. Frankrijk kan ons niet beschermen, de Verenigde Staten wél en zij doen het ook.

Mijn tweede opmerking geldt de uitspraak van Dr. Meier, dat de Franse President in wezen gelijk heeft met zijn standpunt t.a.v. de Europese landbouwpolitiek, maar dat de wijze waarop de Franse President zijn bedreiging heeft geuit, niet van een communautaire instelling getuigt.

Ik wil dit een „Umwertung aller Werte” noemen. Wellicht heeft de Franse President gelijk met zijn standpunt, maar men mag het toch niet „en bagatelle” behandelen, dat de partner in een gemeenschap een politiek bedrijf, waarbij hij nu ten derden male zijn Minister van Informatie laat mededelen, dat als dit of dat niet gebeurt, Frankrijk uit het niet opzegbare verdrag zal wegwandelen. Een dergelijke houding kan niet worden afgedaan met een kritisch geluid t.o.v. de methode. Evenals bij het uitstoten van het Verenigd Koninkrijk in januari 1963 wordt hier een procedure gevolgd, die volstrekt tegengesteld is aan letter en geest van het Verdrag van Rome en de Gemeenschap on-eindig sterker laedeert, dan een overigens onjuiste, hoewel begrijpelijke, aarzeling van de Duitse regering t.a.v. de graanprijzen.

Bijzonder verwonderd heb ik mij over de uitspraak van Dr. Meier in de op twee na laatste paragraaf van zijn artikel. Nadat hij betoogd heeft, dat het tegen het Franse belang zou zijn om de gemeenschappelijke markt te verlaten, zegt hij, dat er ook voor de vijf partners nauwelijks een andere keus is:

„Geen van de Vijf is bereid de E.E.G. te verlaten voor vage mogelijkheden van samenwerking met de leden van de vrijhandelsassociatie”. En hij eindigt die paragraaf met de dreiging, dat het Europese bedrijfsleven in zijn lotsverbondenheid met het integratieproces dan ook geen enkele politieke machinatie, welke ten koste gaat van zijn belangen, bij de verdere economische eenwording kan dulden.

Het Europese bedrijfsleven kan zijn tanks en artillerie nog even binnenhouden, want er is geen enkele regering, die ook maar overweegt om de verdragsbreuk te plegen, die bij Dr. Meier t.o.v. dit fenomeen, voor

zover het de Franse President betreft, slechts een korzelige opmerking over de methode oproept.

Het is weer een „Umwertung aller Werte” om de vijf partnerlanden te gaan bedreigen t.a.v. een actie, die niet wordt overwogen en t.a.v. een probleem, dat slechts en uitsluitend in het leven is geroepen door de acties van de Franse regering. Of bedoelt Dr. Meier met „politieke machinaties” het aanvaarden van de M.L.F. en het afwijzen van een continentale politieke unie op Franse voorwaarden?

Voor zover hij dat bedoelt, hoop ik dat de regeringen zich van die bedreigingen niets zullen aantrekken. Ik ben er overigens van overtuigd, dat het bedrijfsleven genoeg gevoel opbrengt voor de wezenlijke belangen en prioriteiten, waarover het hier gaat om deze bedreiging te verwijzen naar de lade van de niet geheel verantwoorde boutades.

's-Gravenhage.

E. H. VAN DER BEUGEL.

NASCHRIFT

Ik ben verheugd over het commentaar van Drs. Van der Beugel. Het geeft mij de gelegenheid op een aantal aspecten van mijn vorig artikel dieper in te gaan.

De gekleurde kanttekeningen van Drs. Van der Beugel doen mij denken aan een schilder, die op voortreffelijke wijze de scheuren en barsten van zijn oude school met zijn kwast camoufleert. Misschien zou Drs. Van der Beugel met mij deze school willen binnengaan om zich te bezinnen op het dilemma, waarvoor de Nederlandse buitenlandse politiek staat. In mijn vorig artikel achtte ik mij ontslagen van de plicht tot het geven van dit primaire onderwys.

In het atoomtijdperk is er geen plaats meer voor een verbrokkeld Europa. Deze Europese eenheid verdient de hoogste prioriteit in de buitenlandse politiek. Op economisch gebied heeft Nederland hiervoor de grondslagen gelegd in de samenwerking met zes landen aangegaan in de Europese Gemeenschap. Van het begin af was voorzien, dat deze samenwerking zou worden voltooid met een politieke unie en dat deze Europese eenheid in beginsel open zou staan voor alle Europese landen. Alleen een krachtig geïntegreerd Europa werd in staat geacht de samenwerking uit te breiden in Atlantisch en mondiaal verband om een eigen bijdrage te leveren tot wereldvrede en welvaart.

De economische integratie is reeds zover voortschreden dat het ontbreken van een gemeenschappelijke buitenlandse politiek als een ernstige handicap wordt ervaren. De gemeenschappelijke handelspolitiek t.a.v. Oost-Europa, de ontwikkelingslanden (Wereldhandelsconferentie) en vooral de houding van de E.E.G. t.a.v. de E.V.A.-landen en de Verenigde Staten (Kennedy-onderhandelingen) zijn urgente vraagstukken, waar de politieke affiniteit er moet komen, wil op den duur de E.E.G. niet mislukken. Ik begrijp niet, hoe Drs. Van der Beugel hieraan voorwilt gaan.

Laten wij wensen dat de Europese Commissie gelijk krijgt met de veronderstelling, dat vanuit een voortschrijdende economische integratie de politieke eenwording voortspruit. De donderslagen-politiek van De Gaulle — ik hoop, dat deze termen Drs. Van der Beu-

gel meer bevrediging schenken — is een duidelijk verzet tegen het geleidelijk prijsgeven aan de Gemeenschap van een politieke conceptie, welke duidelijk van de vijf partners in de E.E.G. afwijkt.

Op de duur gaat de Europese eenheid ook ten gronde bij gebrek aan een Europese defensiepolitiek. Nauwelijks een atoommacht of Frankrijk neemt de vreemde allure aan van zijn Europese partners vazaldiensten te verlangen ter vermeerdering van eigen glorie. Duitsland heeft zich lange tijd noodgedwongen hierin geschikt, doch tekent steeds meer verzet aan. Zonder gelijkwaardigheid op defensiegebied zal een federaal Europa niet leefbaar worden.

Het dilemma spitst zich nu toe op militair gebied. De veiligheid heeft Nederland toevertrouwd aan de N.A.V.O., waarin Drs. Van der Beugel op goede gronden geen verzwakking wenst van de banden met de Verenigde Staten, het enige land dat in staat is een effectieve en geloofwaardige politiek te voeren. De bredere samenwerking in Atlantisch verband is a.h.w. een stap vóór op de economische samenwerking in de E.E.G. Anderzijds ontbreekt de Europese eenheid binnen het Atlantisch kader.

Naar mijn mening kan dit dilemma niet uit de weg worden gegaan, maar moet worden gezocht naar een synthese tussen de beide uitgangspunten van het beleid gericht op Europese eenheid en Atlantische solidariteit.

Wellicht zal Drs. Van der Beugel nu begrijpen dat het bedrijfsleven bevreesd is voor politieke machinaties welke geen oog hebben voor deze synthese. Ik neem daarmee zowel een continentale politieke unie op Franse voorwaarden op de korrel als het eenzijdig nastreven van de M. L. F. op Amerikaanse voorwaarden. Het bedrijfsleven heeft dit keer recht van spreken door allereerst op te komen voor de verdere economische eenwording, welke uiteindelijk de basis vormt voor een krachtig en sterk Europa als partner voor de vrije Westerse landen.

De afwijzing van Drs. Van der Beugel van een Europese defensie komt voort uit angst voor een verzwakking van de Westerse defensie. Indien echter deze defensie wordt opgebouwd binnen het raam van een Atlantisch bondgenootschap, kan daarentegen de Europese defensie juist een versterking uitmaken. Ik laat de militaire en financiële doelmatigheid van de M.L.F. graag aan Minister De Jong over. Maar de opportuniteit van een Nederlandse deelname zal vooral moeten worden bezien in het licht van de hier naar voren gebrachte synthese.

Misschien vindt Drs. Van der Beugel dit alles irreëel, omdat de Franse President zal vasthouden aan zijn nationale Franse conceptie, ondanks zijn pathetische oproep in Straasburg tot „l'Europe européenne, indépendante, puissante.....”. Zolang De Gaulle nog van een politiek van bluff en afschrikking kan worden verdacht, zijn oplossingen bereikbaar. Het Europees Parlement heeft in de laatste zitting de redevoering van De Gaulle aangegrepen om de noodzaak van een politiek topperleg in Europa te onderstrepen, waarbij wordt bevestigd dat er geen federatief systeem levensvatbaar is zonder een gemeenschappelijke buitenlandse politiek en zonder een gemeenschappelijke defensie.

Ik bespeur ten slotte weinig verschil van mening over de houding van de Franse President inzake de Euro-

pese landbouwpolitiek. Drs. Van der Beugel stelt dat De Gaulle wellicht gelijk heeft, terwijl ik hem in wezen gelijk geef. Ik ben het er ook over eens dat zijn optreden met het E.E.G.-verdrag in strijd is. Hij is zelfs verantwoordelijk voor de titel van mijn artikel „Europese barometer op storm”. Maar evenmin kan een Duitse politiek door de beugel welke zich onttrekt aan de E.E.G.-afspraken om voor 15 december een beslissing over de aanpassing van de graanprijzen te nemen.

's-Gravenhage.

Dr. E. W. MEIER.

BOEKBESPREKING

Traffic in Towns. A study of the long term problems of traffic in urban areas. Reports of the Steering Group and Working Group appointed by the Minister of Transport. Her Majesty's Stationery Office, London 1963, 224 blz., £ 2/10/0.

In juni 1961 benoemde de Britse Minister van Transport een „Steering Group” ter bestudering van de problemen die zich op lange termijn ter zake van het stedelijk verkeer zouden gaan voordoen. Het blijkt dat de Engelse gewoonten niet zó veel van de onze verschillen als soms wel gedacht wordt, want de „Steering Group” heeft het eigenlijke studiewerk laten verrichten door een „Working Group”, die onder leiding stond van Prof. C. Buchanan. Vermeld dient te worden dat de „Steering Group” steeds de volle eer — maar ook de verantwoordelijkheid — heeft doen toekomen aan de „Working Group”, hetgeen ertoe geleid heeft dat het onderhavige rapport bekendheid heeft verworven onder de naam „Buchanan report”¹⁾.

Het rapport vangt aan met „The working context”, een overzicht van de groei der steden en het stedelijk verkeer en de verwachtingen omtrent toekomstige ontwikkelingen op dit gebied. Hoofdstuk II heet „The theoretical basis”, waarin beschreven worden de bronnen van het vervoer, de taak en de aard van het verkeer alsmede de invloeden die stedelijke centra en verkeer op elkaar uitoefenen. Tot zover is er nog niet veel nieuws te lezen en onderscheidt dit rapport zich niet van vele soortgelijke geschriften. Uitgaande van de simpele constatering dat de aard en de structuur der straten netten in de meeste steden niet van dien aard zijn dat het huidige en toekomstige verkeer zonder moeilijkheden afgewikkeld kan worden, is een viertal studies gemaakt om te onderzoeken of, en zo ja hoe, stedelijke wegnetten daterende uit het verleden aangepast kunnen worden aan het verkeer van de toekomst. Men onderzocht een kleine stad (Newbury), een grote stad (Leeds), een historische stad (Norwich) en een gedeelte van het centrum van Londen.

Het stadje Newbury (toekomstig inwonertal: 37.000) zal waarschijnlijk in aanzienlijke mate aan het verkeer aan te passen zijn. Alleen al de verbouwing van de primaire verbindingstraten wordt geraamd op £ 4,5 mln. Daarbij komen nog de kosten van de overige straten,

¹⁾ Van dit rapport is ook een verkorte uitgave verschenen: Penguin book no. S 228. Harmondsworth/Middlesex, 1964, 263 blz., £ 0/10/6. Inmiddels is een Duitse vertaling verschenen en een Franse in voorbereiding.

parkeergelegenheden, alsmede de afbraak en herbouw van-in de weg staande gebouwen.

Voor Leeds (nu ca. 511.000 inwoners) zijn er mogelijkheden om in de toekomst ongeveer 25 pCt. van het aantal werkers in het centrum per auto naar en van hun werk te laten rijden. Het net van hoofdstraten zal daarvoor een lengte moeten hebben van 70 mijl, waarvan driekwart nieuw gebouwd zal moeten worden. De kosten van de bouw, van de daarvoor benodigde grond en af te breken opstallen worden geraamd op £ 90 mln. ruim f. 10 mln. per km).

Wat betreft Norwich komt men tot de conclusie dat historische stadscentra behouden kunnen blijven, wanneer men een beperkte toegankelijkheid voor auto's en een strikte discipline voor het overige verkeer aanvaardt.

Niettegenstaande de werkelijk zeer diep ingrijpende verbouwingen van het onderzochte gedeelte van de Londense city, zal het automobielverkeer daar van het begin af enigermate moeten worden beperkt. Deze beperkingen zullen steeds meer dienen te omvatten. Over de geschatte kosten van dit alles durft men zich blijkbaar niet uit te spreken.

Het vierde hoofdstuk handelt over ervaringen die men op verschillende plaatsen heeft opgedaan: in Engeland in steden die tijdens de oorlog grotendeels verwoest werden en in de nieuwe steden, enige ervaringen uit Duitsland, Stockholm, Venetië en ten slotte uit de Verenigde Staten. Hoofdstuk V bevat de algemene conclusies.

Een tweetal aspecten die in het rapport slechts worden genoemd, doch niet verder behandeld zijn, hebben betrekking op de „leefbaarheid der steden“:

a. Van alle invloeden die de auto heeft op zijn omgeving, dient die van de veiligheid het belangrijkste te zijn. Steeds veilig zijn en zich steeds veilig voelen — niet voortdurend in angst zitten dat echtgenoten of kinderen bij een verkeersongeval betrokken kunnen worden — zijn zonder twijfel de eerste vereisten voor een geciviliseerde maatschappij.

b. Het buitenshuis parkeren van auto's was 15 à 20 jaar geleden nog een uitzondering. Inmiddels is dit normaal geworden. Daarna aanvaardde men het gebruik van de openbare weg voor onderhoud en reparatie van voertuigen. Nu zijn we al zo ver dat in vele straten autowrakken staan en we overal vuilnis en andere rommel op straat zien. Het is niet waar dat het tijdperk van de auto „is leading to the emergence of any new kind of brilliant, lively urban landscape. On the contrary it is producing unrelieved ugliness on a great scale“.

Iets meer aandacht is besteed aan de ontegenzeggelijk nadelige gevolgen van het aan het verkeer verbonden lawaai en de verontreiniging van de lucht.

In tegenstelling tot vele andere schrifturen over stedelijke verkeersvraagstukken komt men in het Buchanan-rapport niet tot de — m.i. onrealistische — conclusie dat de problemen over een jaar of tien wel opgelost zijn, als men maar voldoende wegen en andere verkeersvoorzieningen bouwt. De belangrijkste conclu-

sies van „Traffic in towns“ kunnen als volgt worden samengevat:

1. Het is niet nodig bij de oplossing van stedelijke verkeersproblemen te werken op basis van gissingen en grove schattingen. Zelfs in steden met een ingewikkeld verkeerspatroon is het zeer wel mogelijk het verkeer te analyseren en te kwantificeren.

2. Mede doordat Amerikaanse steden later gesticht zijn dan de Britse, was het tot nu toe in Amerika mogelijk op grote schaal in deze steden door te dringen met „highways“, „freeways“ e.d. Hoewel het stedschoon in Amerika daardoor niet verhoogd werd, behoeften voor de aanleg dezer wegen geen stadswijken mismaakt te worden; in Engeland zou zulks onvermijdelijk zijn. De laatste jaren komt men in Amerika echter tot de ontdekking dat de betere wegen tussen de stadscentra en de buitenwijken de verkeersproblemen en vooral de parkeerproblemen steeds groter in plaats van kleiner maken.

3. Het moment, waarop men ophoudt auto's te kopen of te gebruiken omdat de verkeersopstoppingen en parkeerproblemen zo groot worden, is nog heel ver weg: „The rising tide of cars will not put a stop to itself until it has almost put a stop to the traffic essential and non-essential alike“.

4. Ondanks de hogere kosten en het tijdverlies zullen er steeds meer mensen komen die per auto naar en van hun werk willen gaan. De enige mogelijkheid om deze ontwikkeling af te remmen is het beperken der lang-parkeermogelijkheden in stadscentra. Het officiële parkeerbeleid dat nu als regel draaft naar uitbreiding der parkeermogelijkheden, zal dan ookनावoreenkomstig gewijzigd moeten worden. Het hanteren van de „parkeerkraan“ heeft bovendien het voordeel dat het op de minst arbitraire wijze een verdeling brengt in „essential“ en „non-essential“ verkeer en dat het het minst moeilijk te controleren is.

5. De stadscentra zullen grondig vernieuwd dienen te worden: „reshaping the cities“. Zij zullen verdeeld moeten worden in kleine wijken (environmental areas), die zelf in beperkte mate voor het verkeer toegankelijk zijn, doch bereikbaar over ruime — bij voorkeur kruisingvrije — toevoerwegen.

6. Het vernieuwen der stadscentra zal:

- enorme investeringen vergen;
- diep ingrijpende wijzigingen in de aard en de structuur der stadswijken veroorzaken, hetgeen door velen moeilijk zal zijn te aanvaarden;
- er nog niet toe kunnen leiden, dat een ieder die dat wil, zonder enige beperking een personenauto zal kunnen gebruiken en parkeren.

7. Hoe onaangenaam dat ook moge lijken, men zal toch vertrouwd moeten raken met de gedachte dat het gebruik van personenauto's in stadscentra aanzienlijk moet worden beperkt. Voor de Londense city is berekend dat ca. 90 pCt. van het totale aantal potentiële automobilisten geweerd zal moeten worden omdat er geen plaats voor hen is en het ook onmogelijk is plaats te maken.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

8. Zeer binnenkort is de meerderheid der kiezers autobezitter. Meestal zal het bezit van een auto één van de belangrijkste zaken in het leven der kiezers worden. De politici zullen dit dienen te onderkennen. Zij zullen dan gaarne de automobilist een plezier doen en bevreesd zijn om hem te ergeren. Dit aspect bemoeilijkt de oplossing der verkeersproblemen, omdat men aarzelt de noodzakelijke maatregelen te treffen.

Volgens Prof. Buchanan zijn dus nog in belangrijke mate „de steden aan het verkeer aan te passen”, zij het ook ten koste van grote sommen gelds en andere — niet in geld uit te drukken — waarden. Niettegenstaande dat zal in de toekomst slechts een zeer klein gedeelte van het personenvervoer met personenauto's kunnen plaatsvinden. Het zal derhalve onvermijdelijk worden om „het verkeer aan de steden te gaan aanpassen”.

Rotterdam.

Drs. R. BAKKER.

RECENTE PUBLIKATIES

Roy Harrod: The British Economy. Mc. Graw-Hill Book Company, Inc., New York - Londen 1963, 240 blz., 30 sh.

De nieuwe Britse regering en haar maatregelen — vooral die van de beruchte 15 pCt. — hebben de aandacht weer eens in sterke mate doen vestigen op de Britse socialisten en de Britse economie. Niet alle commentaren geven blijk van enig deskundig inzicht. Voor hen, die wel behoefte hebben aan een objectief gefundeerd oordeel, is de prominente economist Sir Roy Harrod een uitermate competente gids, die er tevens aanspraak op kan maken scherpzinnig en origineel te zijn.

Uitgaande van de — inmiddels dus door de feiten bevestigde — veronderstelling dat Labour binnen afzienbare tijd weer aan de macht zou komen, uitgaande ook van de onjuiste „image” van deze partij in de Verenigde Staten (alleen daar?, M.H.), wijdt Harrod een geheel hoofdstuk aan de Britse socialisten. Daarbij wordt een reeks, wijd verbreide, onjuiste meningen over de achtergronden van dat socialisme, en over het Labourbewind in de periode 1946-1951, bijeengeveegd. Zo huldigde bijv. „The Fabian Society” geen water-op-melk socialisme, doch een „gradual step-by-step approach” naar het doctrinaire doel van nationalisatie van de middelen van produktie, handels- en ruilverkeer.

Harrods analyse van Labour richt zich vooral op de vraag in welke mate de vele „dirigerende” maatregelen tijdens 1946-1951 een gevolg waren van het Labourbewind, dan wel van de moeilijke naoorlogse toestand. Zijn conclusie: „These (i.c. het „system of controls”), however, were inherited from the war, and the very arduous and impoverished condition in which the United Kingdom found itself made it absolutely essential to have a further period of what many be called a „siege economy”. „It may be the case that many Labour Party members envisaged a system of tight controls as a permanent feature, but this is not certain; the Labour government did in fact remove many of the controls during its period of office”. Wat de nationalisaties betreft, deze zouden waarschijnlijk ten dele ook door de Conservatieven — met name van de steenkoolmijnen — zijn toegepast; voor een ander gedeelte waren zij gerechtvaardigd vanuit een gezichtspunt van een

„middle-of-the-road”-politiek, daar de betrokken bedrijven in belangrijke mate monopolies dan wel „public utilities” waren. Het voornaamste gebrek van het nationalisatieprogramma correleerde niet met onvoldoende efficiency, doch met een onjuiste aanpak van de financiering.

„It has been said in certain quarters, including left-wing quarters, that the Labour Movement will have to find a new philosophy (...) its seems possible that its guiding idea may be that of greater economic growth. In the implementation of such a policy it might be expected to be willing to move further from traditional maxims and procedures than the Conservative Party”.

Een amusant element bevat de analyse van „social change”, door de midden- en hogere groepen geassocieerd met het Labourbewind. Na de belastingdruk werd namelijk vooral het verdwijnen van huisbedienden van de arbeidsmarkt aan dat bewind toegeschreven. (Ook buiten Groot-Brittannië heeft deze arbeidsmarktmutatie een merkwaardig emotioneel effect, nl. wel eens als die van een macaber symptoom van een catastrofale maatschappelijke desintegratie). De economist Harrod legt geduldig uit dat de oorzaak moet worden gezocht in de sterk stijgende arbeidsproductiviteit in de andere sectoren, vooral in de industrie: „It is a matter of common observation that the poorer a country, the larger the amount of the domestic service available for those whose incomes are above the average”.

De acht andere hoofdstukken zijn gewijd aan „Introduction”, „Progress since the War”, „Industry”, „Monetary System”, „Sterling”, „Labour”, „Economic Policy” en aan een „Outlook for the future”. Een aantrekkelijk aspect is dat Harrod de Britse problemen en politiek confronteert met die in de Verenigde Staten. In beide landen moest en moet worden gezocht naar een weg, die leidt naar een adequate economische groei met een bevredigende betalingsbalanspositie.

Harrod meent niet dat de relatieve economische stagnatie — evenmin als die tijdens het Eisenhower-regime in de Verenigde Staten — in Groot-Brittannië een fatalistisch te dragen noodlot was. Hij constateert o.m. dat de (vorige) Treasury allerlei traditionele doctrines beleed, die tegenstrijdig zijn aan de moderne groeitheorie:

„The foregoing has suggested that a rather considerable revision is needed in the fundamental economic theory that lies behind Treasury thinking and policy, if the United Kingdom is to succeed in achieving an adequate growth rate. New thinking is required about the relation of demand inflation to cost inflation; about the relation of both to growth, as distinguished from and contrasted with the high level of employment at a given time; about the relation of growth to the external balance of payments; about the relation of the growth of consumption to that of investment; about the relation of the tendency towards personal saving to the Budget surplus; and about the deterring effect of National Debt funding at times not appropriate from a business cycle point of view. It is my contention that wrong thinking about all these matters was the cause of the United Kingdom having had lower economic growth than the countries of Continental Europe in the last few years”.

M. H.

Myron H. Ross: Income; analysis and policy. Mc Graw-Hill Book Company, New York-Londen 1964, 431 blz., 58 sh.

„It has too often been contended that the study of economics as a science is a fruitless effort somewhat like the scholastic exercise of counting angels dancing on the point of a needle. It is hoped that this volume will deny this contention and provide the reader with many tools

useful for the application of theories to national and international problems". Aldus luiden de eerste regels van het voorwoord van de auteur, waaruit kan worden geconcludeerd dat ook in zijn land de economische wetenschap wel eens op onaardige wijze wordt bejegend. Dat Ross, Associate Professor of Economics, aan de Western Michigan University, het geloof in zijn vak allerminst heeft verloren, blijkt tevens uit de volgende uitspraak in zijn voorwoord: „The almost infinitely large return to society from the application of macro-economic theory is a neglected topic”.

Reeds de titel doet vermoeden dat dit boek zich onderscheidt van de gebruikelijke hand- en inleidingen in de economie. Enerzijds beperkt het zich tot de macro-economie, anderzijds wordt doelbewust veel aandacht besteed aan de economische politiek. Zo komen in het omvangrijke deel „Public policy” achtereenvolgens aan de orde: economic goals; monetary policy; fiscal policy; ideals, politics, and national income; cycles, growth and public policy in retrospect. Daarbij wordt, bijna vanzelfsprekend, veel aandacht besteed aan de situatie in de Verenigde Staten, o.m. aan de beruchte „balanced budget”-mythe. Actueel is zijn scepsis inzake de stelling dat de „built-in stabilizers” een herhaling van de jaren dertig depressie zouden uitsluiten. In ieder geval is een actieve politiek — o.m. tegenstrijdig aan de genoemde mythe — nodig.

Aan het deel „Public policy” gaan vooraf die over „definition of income”, over „determination of the level of income and employment” (met een duidelijke, schematische confrontatie van het klassieke en Keynesiaanse model) en over „cyclus, growth, and price level”. In het hoofdstuk over economische groei (30 blz.) besteedt Ross vooral aandacht aan Schumpeter, Harrod, Hansen (stagnatiethese), de groeifasen van Rostow en aan het werk van Kuznets.

Het laatste deel omvat o.m. een hoofdstuk over de inkomensverdeling, nogal eens aangeduid als een der achtergebleven gebieden in de economische wetenschap. De 17 blz. van Ross hierover kunnen niet worden beschouwd als een weerlegging van die kwalificatie.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Het is vooral de afdracht van deviezen door de banken aan De Nederlandsche Bank, die in de laatste weken invloed heeft op de ontwikkeling van de geldmarktsituatie. Reeds in de 23 november eindigende zevendaagse periode liep de goud- en deviezenreserve van de Centrale Bank met f. 78 mln. op. In de afgelopen week veroorzaakte de vlucht uit het pond, uit vrees voor devaluatie van deze sleutelvaluta, een verdere toestroming van dollars (die men in Londen tegen ponden had verkregen) en daardoor een veel sterkere stijging van de valutareserve van De Nederlandsche Bank met als gevolg een verruiming van de binnenlandse markt. De guldenstegenwaarde vloede immers in de kassen der banken. Men moet hier niet in de eerste plaats denken aan een geforceerde terugtrekking van korte buitenlandse uitzettingen, want deze zijn, waarschijnlijk zonder uitzondering, op de termijnmarkt gedekt. Het gaat hier eerder om bedragen, die vervielen en die men niet opnieuw wenste uit te zetten en om het versneld innen van sterlingvorderingen. Het vertraagd betalen van sterling-schulden speelt in het geheel ook een rol. De callgeldrente reageerde met een daling tot 3 pCt., hetgeen er op wijst, dat het verkrappende effect van de uitzetting der bankpapiercirculatie — deze maand sterk onder invloed van de komende feestdagen — meer dan gecompenseerd werd door de buitenlandse factor.

Hoewel tussen het Nederlandse en Engelse officiële disconto thans een marge bestaat van 2½ pCt. (Londen 7 pCt., Nederland 4½ pCt.) lijkt de kans dat kort kapitaal naar Engeland gaat stromen niet groot omdat het disagio op de termijnmarkt het renteverskil weer teniet doet.

Kapitaalmarkt.

De aangekondigde 5½ pCt. obligatielening Rotterdam tegen 99¾ pCt., die als een guichetlening was uitgebracht, moest wegens de monetaire gebeurtenissen worden teruggetrokken. In de afgelopen week liep de kapitaalmarkt-rente weer iets verder op en de door Rotterdam geboden voorwaarden kwamen hierdoor zo dicht bij de marktrente te liggen dat de kans op mislukken steeds groter werd.

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Bij de bedrijfseconomische afdeling bestaat plaatsingsmogelijkheid voor een

ECONOOM

die zal worden belast met het uitvoeren van bedrijfseconomische onderzoeken en het geven van advies in organisatorische aangelegenheden.

Doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting) vereist.
Salariëring afhankelijk van ervaring.

Sollicitaties worden g arne ingewacht door het hoofd van de sectie Personeelsvoorziening van de directie burgerpersoneel van het Ministerie van Defensie, Kalvermarkt 32 te 's-Gravenhage.

DRS. F. L. G. SLOOFF

DE WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER

een in begrijpelijke taal geschreven, uiterst praktisch gidsje dat elke particuliere belegger (of a.s. belegger) steeds bij de hand dient te hebben.

prijs 2.75

Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants te Schiedam.

Hiertegenover ontving de markt de aanbieding van een lening van de Nederlandse Gasunie. Hierop hadden beleggers reeds lang gewacht en er een plaatsje in hun portefeuille voor gereserveerd. De lening is f. 300 mln. groot, de rente 5½ pCt., terwijl de uitgifte tegen pari geschiedt.

In de eerste tien maanden van 1963 werd bij de Rijkspostspaarbank, de lokale spaarbanken en de boerenleenbanken f. 1.215 mln. gespaard. In dezelfde periode van het lopende jaar was het bedrag f. 974 mln., zodat er inmiddels een achterstand is gegroeid van f. 241 mln. Het mag niet worden aangenomen, dat de bevolkingscategorieën, die van deze spaarinstellingen gebruik maken, bij hogere inkomens hun spaaractiviteit hebben beperkt. Eerder zal men de waarschijnlijk gestegen besparingen in een andere richting hebben gedirigeerd, waarbij in het bijzonder moet worden gedacht aan de aankoop van hoogrentende obligaties en pandbrieven.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	20 nov. 1964	27 nov. 1964
Algemeen	392	419 — 394	404	399
Intern. concerns	548	598 — 553	578	571
Industrie	341	357 — 327	339	333
Scheepvaart	153	161 — 133	138	136
Banken en verzekering	232	249 — 223	235	233
Handel enz.	165	175 — 156	163	161

Bron: AN.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 161,20	f. 159,40
Philips G.B.	f. 148,30	f. 158,40	f. 156,70
Unilever	f. 138,90	f. 147,50	f. 146,90
Expt. Mij. Scheveningen	398	222	206½
A.K.U.	526	485½	484½
Hoogovens, n.r.c.	564½	569	549
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	908½	898½
Nationale-Nederlanden, c.	870	770	767
Zwanenberg-Organon	900	989	970
Robeco	f. 227	f. 232	f. 231

	30 dec. 1963	20 nov. 1964	27 nov. 1964
New York.	1963	1964	1964
Dow Jones Industrials	760	891	882
Rentestand.			
Langl. staatsobl. b)	4,71	5,26	5,30
Aand.: internationalen b)	3,15 c)		3,35
lokale b)	3,66 c)		3,45
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	3¾-3⅞	ca. 3⅞/16

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht: Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

NEDERLANDSE OVERZEE BANK N.V.

zoekt ervaren medewerker voor haar

• effectenstudie- afdeling

Academische vorming niet noodzakelijk.

Journalistieke aanleg strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties aan Afdeling Personeelszaken; telefonische inlichtingen onder no. (020) — 22 03 60, toestel 46.

Adres: Herengracht 548, Amsterdam-C.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten

met gegadigden

*

Indien

Uw telefoonnummer

in Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

VEKEMANS en BERK ACCOUNTANTS (leden N.I.v.A.)

's-Gravenhage | Amsterdam
Nijmegen | Zwolle

vragen voor hun vestigingen te 's Gravenhage en Nijmegen

TWEE DOCTORANDI

in de bedrijfseconomie

Aan ambitieuze mensen die de academische accountants-opleiding volgen, bieden wij een interessante werkkring, die de gelegenheid opent tijdens de studie praktische ervaring op te doen op een kantoor met een veelzijdige kring van relaties.

Behalve tijd voor het volgen van de colleges, wordt een vergoeding gegeven voor studie- en reiskosten.

Geïnteresseerden kunnen zich, onder opgave van personalia, schriftelijk wenden tot de heer J. Voorhorst, Koninginnegracht 49 te 's Gravenhage, die in een persoonlijk gesprek gaarne nadere inlichtingen zal verstrekken.

NEDERLANDSE DAGBLADUNIE N.V.

gevestigd te 's-Gravenhage

Onder verwijzing naar het Bericht van 21 oktober 1964 inzake het aanbod tot omwisseling van

(niet-royeerbare certificaten van) aandelen en/of onderaandelen Nieuwe Rotterdamse Courant N.V., aandelen en/of onderaandelen Algemeen Handelsblad N.V. en gewone aandelen en/of onderaandelen Vereenigd Aandelenbezit in het Algemeen Handelsblad N.V.

in (niet-royeerbare certificaten van) aandelen Nederlandse Dagbladunie N.V.

en de advertentie dd. 23 november 1964, deelt ondergetekende mede, dat het omwisselingsaanbod wordt gestand gedaan.

Vanaf 3 december a.s. kunnen de (niet-royeerbare certificaten van) aandelen Nederlandse Dagbladunie N.V., voorzien van div. bew. no. 1 e.v. en talon, bij het kantoor van inlevering in ontvangst worden genomen.

ROTTERDAM

2 december 1964.

AMSTERDAM

NEDERLANDSE DAGBLADUNIE N.V.

Het Bestuur van de 's-Gravenhaagsche

DIACONESSEN-INRICHTING

„BRONOVO”

roept sollicitanten op voor de functie van

ECONOMISCH DIRECTEUR

Voor het vervullen van deze nieuwe directie-functie is een economische of daaraan gelijkwaardige opleiding op academisch niveau vereist, benevens ervaring op het gebied van administratieve controle.

Ziekenhuiservaring strekt tot aanbeveling.

De meest gewenste leeftijd ligt rond 40 jaar.

Belangstellenden worden uitgenodigd hun sollicitatiebrief - onder vermelding van de gebruikelijke persoonlijke informatie - te zenden aan de directeur van het Twents Instituut voor Bedrijfspsychologie, de heer J. Huiskamp, Grundellaan 18 te Hengelo (O). Deze is gemachtigd de nodige informatie te verschaffen. Een uitnodiging tot kennismaking met het Bestuur kan daarna volgen.

TIB

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN TE HAARLEM

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiter-aard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.